Kirke og Kultur

Indhold:

O. F. OLDEN: Norges innsats for folkeforsoningen 65

KRISTEN ANDERSEN: Omkring underet 75

CHRISTIAN CLAUSEN: Idéindholdet i Obstfelders digtning 98

HARALD KIDDE: Menneskens søn 101

KR. SCHJELDERUP: Norges erstatningskrav til Tyskland 103

Litteratur 107

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 7,50 pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B.

Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 2 FEBRUAR 1919 26. AARG.

STEENSKE FORLAG KRISTIANIA

Bispe- & Prestesamarier samt Messehagler

anbefales. Udsøgte Stoffe for dette Arbeide føres altid paa Lager. Prøver samt Schema for Maaltagning tilstilles franco.

Alt til Kirkeudstyr besørges.

A. Maurtvedt,
Karl Johansgade 20.

Dr. Torstein Høverstad
og
overlærer Erling Kristvik:

Ein norsk Lærarhøgskule.

HISTORISK UTSYN OG PROGRAM. Indhold: I. Nationen og skulen. II. Land og by. III. 50-aarsstriden um ein norsk lærarhøgskule. IV. Plan og program for lærarhøgskulen paa Bondi. V. Lærarhøgskulen og livet. Pris kr. 4,75, ib. 6,75. Porto 15 øre. Hos alle bokhandlere.

STEENSKE FORLAG — KRISTIANIA

WILH. SCHEEL & Co
REPRODUKTIONSATELIER
RADERINGSTRYKKERI. LYSKOPIERING. XYLOGRAFI.
ARBINSGT. 1 GALVANOS. STEREOTYPI. KRISTIANIA
ENESTE FIRMA SOM FORNIKLER
CLICHEER

Originalbind
til
For Kirke og Kultur.
Pris kr. 1,25
STEENSKE FORLAG

DEN NYE
RETTSKRIVNING
Den autoriserte ordliste
for riksmaalet. Utgit av Krogsrud og Seip. 2. utgave. 10 000 ord. Pris 1 kr.

Læreboksforfatternes indstilling. 25 øre. Porto for begge 5 øre.

STEENSKE FORLAG

NORGES INNSATS FOR FOLKE-FORSONINGEN

Trenges en folkeforsoning? Er det så meget hat og uvilje mellem folkene at en forsoning trenges?

For et halvt år siden vilde alle — hertillands ialfall — ha svart et ubetinget ja. og føiet til: «det er jo netop hatet mellem folkene som er den store ulykken». Spørsmålet er derfor kanske aldeles overflødig.

Når jeg allikevel har stillet det, så er det fordi det nu er *andre* motsetninger enn dem mellem folkeslagene som er kommet i forgrunnen. Den broderlige forbindelse mellem de styrende i den største del av det gamle Rusland og den mektigste minoritet i det som engang var Tyskland er langt mer levende enn forbindelsen mellem Flertalssocialister og Spartakister. Det faller neppe lenger noen tysker inn å gripe til våpen mot russere, bare fordi de er russere. Kun til kamp mot «bolsjevismen» kan ennu tyskere kaldes under fanerne mot russere.

Hele det gamle system er i den grad ramlet sammen at motsetningene er blit ganske anderledes enn før. Det er mellem *klassene* at motsetningene nu er skarpest. Proletariatet i alle land rekker hverandre henderne, og kapitalistene likeså — tvers over alle landegrenser. Men de kjemper mot hverandre inden samme statsområde. Lenin og Radek driver propaganda helt frem til Rhinen, og den lykkes allerbest helt derborte, for dit rekker ikke den tyske riksmakt lenger. Clemenceau og Northcliffe (ja kanskje Lloyd George med) søker å støtte den kapitalistiske reaksjon i Rusland av skrekk for den kommende smittefare og av retsbekymring for franske småborgeres og engelske bankers tilgodehavender i Rusland.

Denne artikkel kommer derfor kanskje først *post festum,* skjønt ordet fest ikke bør nevnes i denne forbindelse. Folkeforsoningen er kanskje allerede fullbragt og det er *klasseforsoningen* som trenges. Vil vi være litt *foran* hendelsene, bør vi kanskje helst skrive om hvad vi i vort land bør — og kan — gjøre for klasseforsoningen.

Men helt overflødig er det visst ennu ikke å skrive om folkeforsoningen. Dels fordi den motsetning som nådde sit høidepunkt i folkehatet nu under krigen, ennu lever hos alle som væsentlig står på «det bestående grunn» — og det er en meget stor del av folkemassen i alle land — og dels fordi det selv under proletariatets diktatur vil vise sig *folke*motsetninger, når den praktiske politik begynner; for de gamle statsgrenser lar sig ikke opheve med engang, enten de nu stemmer med folkegrensene eller ei.

Folkeforsoningen må naturligvis først og fremst finne sted mellem de folk som i over 4 år har brukt allt sit opfindersnille, all sin fysiske arbeidskraft og allt sit herredømme over verdens råemnekilder til å gjøre hverandre ondt. Og imellem de mennesker i de krigførende land som vil bygge på forsoningen og de som vil bygge på den gamle hevnmoral, står i disse dager den mest skjebnesvangre kamp som verden har oplevd. *Wilson* og *Clemenceau* er mer diametrale motsetninger enn keiser Wilhelm og kong Georg. Den første ser inn i fremtiden med ungdommens livsmot og tro på det godes muligheter. Den siste har ikke så meget som kjennt luftningen av den nye tids vingeslag. Han er fredskonferensens president, men den første er lederen av verdens mektigste folk.

Forsoningstanken lever dog også i de krigførende land, derfor er det håp. Jeg gjengir noen linjer om den «julepreken» som den åndfulde redaktør av det alltid våkne engelske tidsskrift «The Nation» skrev den 28de december. (Den skal komme i sin helhet i «For Hjem og Samfund»). «Den hele holdning hos massen av mennesker i alle folk i denne krig har vært i rak motsats til Kristi lære. De har ikke gjort noet alvorlig forsøk på å forstå hvordan krigen egentlig kom. De har ikke ærlig søkt efter årsaker. De har simpelthen sagt: «Tyskerne er vore fiender, derfor er tyskerne onde». De har unnlatt å skille bonden på marken, arbeideren i byene, kvinnene og barna ut fra de professorer som har prekt og de herskere som har praktisert en falsk og farlig morallære. De har avslått å stille det spørsmål som av alle spørsmål er det viktigste og mest levende: «Er vi selv og vore herskere også under herredømmet av den samme teori. I noen grad? I hvilken grad?» De har sagt: «Vi er alle gode og vore fiender er alle slette.» De har sagt: «De er hatefulle og vi vil hate. Og fordi vi hater, vil vi gjøre mot dem alle de ting som de gjorde mot oss, og værre, selv om vor eneste grunn til å hate dem netop er det faktum at de giorde slikt noet. Fordi de tenkte å forkrøble oss med skadeserstatninger og gjøre oss til heloter og trelle, vil vi

gjøre det med dem. De krenkelser som de tenkte å begå mot sivilisasjonen, vil vi selv begå, med ett ord: siden de er syndere, vil vi, for å straffe dem, gjøre oss til syndere i deres billede. Dette er — og har alltid vært — det naturlige menneskes moralitet. Vi ser gjennem hele historien hvor det fører hen. Likevel, siden vi har forsømt livsvidenskapen, vil vi ennu tro at denne gang skal moralloven ikke virke. Men den vil virke. Og hvis vi skaper en slik fred som det er tydelig at Jingo-pressen i alle land forbereder, og slik den er lovet vort land av dets ledere ved valget, så skal vi i sin tid høste lønnen: «Syndens sold er døden».

Sålangt den engelske redaktør.

Jo, forsoningstanken lever da i visse kredser i de krigførende land. Gud skje lov. Og det må koste meget mer for dem å være forsonlige enn for oss nøitrale, som dog har lidt langt mindre.

Lidt mindre? «Ja, kanskje mindre av *nød*,» vil man si, «men vi har litt mere av *uretf*». Og det er uretten som må straffes. Det er ingen annen måte å hevde retferdigheten på. Men hvad er *rett*? Om det blir som bekjennt menneskene vanskelig enig, ialfall når de står overfor noet nytt i konfliktenes evige verden. Jeg skal ikke ta op det spørsmål. Jeg er ikke så relativ, agnostisk om man vil, i spørsmålet om hvad der er rett, at jeg ikke synes det skal en svært forkvaklet rettskjendsel til for å forsvare U-båtkrigen i den utstrekkning, som den har vært brukt, og det har jeg sagt fra om før. Men selv om det er vor *rett* som er krenket kommer det gamle spørsmål om hvordan uretten skal møtes. «Øie for øie og tand for tand?» Nei det vil jo ingen være med på. «Men penger for penger». Det er det moderne menneskes rettsbegrep. Erstatning! Erstatning for tapte skibsværdier, erstatning til de omkomne sjøfolks efterlatte! Det er *rett*. Det må skje, ellers går retferdigheten fløiten! Men det er en helt gammeltestamentlig ide — eller om man vil: romersk. Det er den slags retferdighet som selv Johannes døperen var optat av. (Les hans ord til toldere og krigsfolk). Men om den sa Jesus at den ikke hørte det nye rike til. Selv den minste i det nye rike var større enn Johannes. Og dette er ingen sentimentalitet. Det er en dyp livslov. At «ondt skal med ondt fordrives» er en gammel livsløgn.

Men la oss se ennu litt nærmere på erstatningspørsmålet. Hvem skal ha den? For sjøfolkene er saken klar. Men hvis disses efterlatte fikk se den nød og elendighet som finnes overalt hos det folk som skal betale, så kanskje de fikk en ubehagelig følelse ved

å ta imot dem. Og vi som ingen har mistet og hører til et folk som nu ikke lenger er noet fattig folk, tvertimot et av de rikeste, et av dem som med sterkest økonomisk rygrad kan gå fremtiden imøte, vi kan greie den ting å skaffe disse efterlatte et sorgfritt utkomme. Det er stor skam om vi ikke vil påta oss den opgave. Hvis ikke staten vil, så har også vi kristne såpas meget av «den uretferdige mammon» at vi — når vi slår oss sammen — kan klare det uten de andres medvirken. Den vil vi forresten lett få.

Men hvem skal ha erstatningen for skipene? Ikke skipsrederne, for de har fåt sit tap dekket av krigsforsikringen. Ikke forsikringsselskapene, for de har fåt sine utlegg dekket av de betalte premier. Hvem har betalt premien? Ikke skipsrederne, for de har fåt pengene til premiene gjennem fraktene. Og fraktene er betalt av alle dem som har brukt varene. Hele det norske folk, ikke i forhold til skatteevne. men alle omtrent likt. Men størsteparten av fraktene er betalt av ententen for transport av krigsmateriel og nødvendighetsartikler.

Den norske stat kunde kanskje optre som fordringshaver på sine borgeres vegne, og det kan godt hende at en internasjonal domstol vilde tilkjende oss denne rett. Skjønt med hvad rett? Efter det som netop er sagt er det mange kanaler pengene har flytt gjennem, og hvor de begynnte å flyte er ikke lett å finne ut. Om staten tok imot dem, kunde den vel finne en eller annen form for fordelingen; det vilde vel være fristende å bruke dem til å «lette budgettet» i almindelighet, men herunder hører også militærbudgettet. Og dermed kom de delvis til å tjene til militære tiltak. Anti-Wilsonsk! De kunde brukes som dyrtidstillegg til statens tjenestemenn, de kunde brukes til å nedsette prisene på livsfornødenheter for hvermann (billig landsbrød og melk!) Det vilde gjøre livskårene lettere enn ellers, og meget, meget lettere enn i de krigførende land. Vilde det være heldig? Moralsk, karakterdannende, neppe! For det slit og den gjensidige hjelpsomhet som de krigførende allerede er opøvet i og for fremtiden også må fortsette med — særlig i Tyskland og Østerrike-Ungarn — vilde vi gå glip av. Vi har allt før hat nokk av den bakvendte måten hvorpå vi har grepet vore ernæringsvanskeligheter an. Folk som har reist gjennem Amerika nu i krigens siste år forteller at overallt stod det: «Hjelp den amerikanske stat ved å spare på sukkeret». Har vi noen gang slåt på den streng, unntaken når det gjaldt å få bønderne til å dyrke mer jord? Nei, la hver mann skaffe sig det han kan komme over! Vi har ikke lært å tenke samfunds-

messig selv under krigen. Og jo flere penger vi får, des mer av den gamle «jeg-er-mig-selv-nærmest-moral».

Og hvordan skulde erstatningen betales? I guld? Vi kan ikke leve av guld. Det måtte betales i *varer*, produktene av det tyske folks slit, *ekstra*-slit for at vi skulde få denne erstatning for senkete skib, en erstatning hvis rettmessighet kan betviles, selv om man holder på U-båtkrigens urett. Selv om det erstattes i guld, vilde resultatet i lengden bli akkurat det samme.

Og det skulde vi ta imot! Høisindet vilde det ikke være!

Men da vil jo ikke tyskerne begripe at de har begåt noen urett ved den uinnskrenkete U-båtkrig, vil man si. Kanskje ikke. Men det er heller ikke det viktigste. Det viktigste er at de treffer et folk som vil hjelpe det som er hjelpeløst. For deres skyld som er så optat av rettferdigheten — og det kan hende at verden ennu trenger å få den innprentet — kunde vi gå en litt annen vei. La erstatningsspørsmålet prøves ved en domstol. Og når det så blir oss tilkjennt erstatning, så vil vi si: «Vi trenger den ikke, ialfall ikke slik som dere. Men bruk ikke disse pengene til å skape ny ulykke eller til noet unyttig! Bruk dem til å lindre nøden hos dem som har litt under krigen (hvorfor ikke særlig til de senkete U-båters mannskapers efterlatte!)» Det vilde ikke bli ganske småting. Hvis Tyskland skulde bli dømt til å betale hele den milliard som — efter jobbernes verdimål — skal være verdien av de tapte skip, vil 6 pct. renter herav utgjøre hele 60 millioner kr. om året! Om vi så føiet til: «Bruk alle disse rentepenger og bruk desuten kapitalen op i løpet av 50 år, sterkest i førstningen, for nu er nøden størst,» skulde det bli en julegave som ikke var ganske forsvindende. «Bruk videre den kapitalform som dere ellers vilde ha brukt til å betale oss (la oss si obligasjoner i Badische Anilin und Sodafabrik, eller Sydamerikanske hypoteker eller hvad slags verdipapirer den tyske finansverden i årenes løp hadde måttet skille sig med for å betale erstatningen), så vilde hver den som produserer noet for disse bedrifter kunne vite at han arbeidet for å rette på den ødeleggelse som krigen hadde voldt, istedetfor å arbeide for oss, som likevel har hopet op rikdommer nokk.»

Men jeg gjentar: Heller enn å gå rettsveien for å søke en på et tvilsomt rettsgrundlag hvilende erstatning, la oss bare rett frem si det tyske folk at vi vil ingen erstatning ha, samtidig som vi sier ganske åpent at både «Lusitania»-senkningen og senkningen av vore fiskerfartøier, av matlastete og ballastete skip, samt den

Rautenfelske lagring av bomber anser vi som utslag av en uhørt brutalitet.

Hertil kommer nu også et moment til: *Hvem* i Tyskland vilde komme til å betale? Exkeiser Wilhelm? Storadmiral von Tirpitz? Krupp von Bohlen? De tyske kapitalister? Nei, de som kom til å betale blev de *tyske arbeidere* som vilde få en ringere dagløn, eller mindre mat, eller en lengere arbeidsdag enn vi. Og var det deres skyll at krigen kom? eller at den blev ført med de våpen som plettet den mer enn noen eldre krig? Sandt nokk: de sa ikke fra. Men hvor var de ikke bundet? Det var *en* som sa fra. Men han måtte i fengsel på tross av al tysk lovgivning. Og da han kom ut slog de ham ihjel!

«Døm ikke, for at I ikke skal bli dømt». «Elsk eders fiender — — — og I skal være den høiestes barn; for han er god mot de utakknemmelige og onde.»

Så meget om vor forsoning med den *ene* part. Egentlig hadde vi vel litt å beklage oss over også overfor den annen part. Men der har vi jo allt før fått så mange goder — det er jo de som har skaffet oss alle de nyslåtte millionærer — så både stat og privatkapital er overmåte forsonlig stemt der.

Det er visst bare et par små motsetninger.

Den ene gjelder å redde halvandet hundrede millioner norsk kapital i Rusland, som den russiske sovjetregjering ikke tillater utbetalt. Men den ting lar sig visst ordne, for det er sikkert ikke regjeringens mening ikke å yde erstatning, når den får ordnet sig. Og la oss også der prøve å forstå dens holdning. Hvordan vilde det gåt om den utenvidere lot den slags eiendomshandler det her dreier sig om ordnes i kontanter eller andre verdier? Russiske eiendomsbesittere vilde selge sin eiendom til utlandet, eller rettere: flytte utenlands og der danne utenlandske aksjeselskaper til å overta deres eiendommer. De kunde selv være hovedaksjonærer, men formelt vilde derved skapes en i utlandet værende «juridisk person» som hadde krav på eiendommenes avkastning. Derved vilde «nasjonaliseringen» av landets rikdomskilder bli bare bluff; verdiene vilde lekke ut mellem fingrene på dem. Jeg tror ikke at det russiske styre vil konfiskere *utlendingers virkelige* eiendom.

Den annen lille motsettning gjelder *Spitsbergen*.

Vi vil jo gjerne ha den. Men England vil også ha den, og i visse kredser drives en iherdig — endog med vitenskapen alliert — agitasjon for at England skal annektere øgruppen.

Skal vi gjøre *krav* på Spitsbergen? Hvordan begrunner vi det? Jo med de *norske interesser*. Det er den *gamle* ånd. Efter den *nye*, den Wilsonske ånd, bør det ikke være tale om slikt. Den stat bør styre et slikt, hittil herreløst, land som best kan gjøre det for *almene* formål. Kan Spitsbergens naturrikdommer best utnyttes for menneskeslegten ved at den norske stat styrer deroppe — hvilket ikke vil si at landet skal bli et norsk landområde, hvor vi ved konsesjonspolitik kan holde andre utenfor — så bør vi ha det. Men det er også den eneste grunn som kan la sig høre.

Ennu kan det bli en liten motsetning til ententen, ja endog til president Wilson.

Det gjelder *krigsutgiftenes fordeling*.

Wilson har jo foreslått at alle folk som slutter sig til folkeforbundet skal betale krigsutgiftene *efter sin ydeevne*. Au! den var lei. Skal *vi* være med å betale utgiftene ved den krig som Gud så nådig har holdt oss utenfor? Lenge har det vært snakket om at seirherrene nokk vilde vite å ta sig betalt også av de nøitrale. De få entente-fiender har særlig nevnt dette. Og de har snakket om avgifter på kul og andre ting som ententen har et faktisk monopol på. Et rent maktspråk altså og naturligvis sterkest overfor de minst venligsindede. Det vilde ikke være i Wilsons ånd.

Det er derfor heller ikke det han har foreslått. Det er en helt annen ide. Denne krig er vi alle skyld i, forsåvitt som vi alle har bekjennt oss til det system som med naturnødvendighet førte krigen med sig. Derfor skal vi alle gjøre bod, «bære hverandres byrder». Og den skal bære mest som er sterkest. Og sterkest er *Amerika*, hans *eget* land. Her er et pust av det nye! Skal da ikke også vi *med glede* være med å betale krigsutgiftene.

Her står vi forresten ved terskelen til et ennu videre felt for folkeforsoningsarbeidet. Det er det som bæres for oss når jeg nevner ordet «*Verdenssamvittigheten*». Ordet er nytt. Jeg vet ikke hvem som først har brukt det; jeg tror det er den amerikanske levnetsmiddeldirektør, mr. Hoover; men det er allt blit en realitet. Hoovers appel til «verdenssamvittigheten», hans appel til det amerikanske folk om å *spare* for det hungrende Europa netop da krigen blev slutt, blev lest fra hver en prekestol; et helt «spare-felttog» blev ført uken igjennem med møter over det hele land, blandt alle folkeklasser, med taler av offentlige og frivillige talere. Og nu skal Amerikas borgere bare få 900 gram sukker om maneden, d. v. s. litt mindre enn både England og vi *nu* får. Her går *vi*

og venter på at vi snart skal få *større* rasjoner både av det ene og det annet. Og vi vil sluke dem med engang! Kaste oss over dem! Har vi *medlidenhet* med det hungrende Mellem-Europa? «Sitter vi som grådige unger ved menneskeslegtens felles bord?» som en engelsk dame spør sine landsmenn.

Om denne Amerikas sparsommelighet har vi ikke hørt stort. Det er ikke *det,* pressen først og fremst vil holde folk *à jour* med. Til Englands aviser blev telegrafert en enkelt setning av mr. Hoovers appel: «Amerikanerne behøver ikke for Tysklands skyld å nekte sig noet av det nødvendigste». Men setningen foran denne blev sløifet, for den inneholdt betingelsen: «Hvis blokaden slappes, så Tyskland selv med egne skip får hente det de trenger». Heller ikke hos oss har appellen til «verdenssamvittigheten» lytt. I *Sveits* derimot har røster hevet sig — samlet og enkeltvis — for at folket skulde spare av sitt knappe forråd, for at det kan bli noet til andre. Skal ikke også vi som klager over «hvalfettet» være med å «bespise de 5000 i ørkenen».

I den langsiktige politik er det ennu et punkt hvor det kan bli en motsetning mellem Wilsons ideer og vore ønsker. Wilson vil i stor utstrekning rive ned *tollmurene,* — og det er allerede noen som begynner å bli redd for at ententen skal tvinge oss til å opgi vor — forresten nokså moderate — beskyttelsespolitik. Toldpolitik er alltid et ømt punkt, og det får nokk Wilson også merke. Motsetningen mellem Englands og kolonienes interesser kommer nokk frem, d. v. s. for *kapitalen* er det ingen større motsetning, den kan både i moderlandet og i koloniene ha fordel av en imperialistisk tollpolitikk. Men produsenter og forbrukere har ikke de samme interesser i moderlandet og i koloniene. Og når tollspørsmålet reises også hos oss i sammenheng med «Folkenes forbund» kan det nokk hende at vor begeistring for det kommer til å kjølne en smule.

Her flyttes vi over til det vanskeligste punkt i folkeforsoningen: *det økonomiske mellemvær.* Og her blir det opgaver for oss til enhver tid fremover. Vi kristne har her å være vort folks våkne samvittighet, appellen til «verdenssamvittigheten». Det kan bli både når det gjelder tollsatser og «normalarbeidsdag». Men da må vi kjenne litt til disse tingene. Ellers kommer vi ikke til å kunne gjøre noet for folkeforsoningen. For det er ikke *snakk* som kan skape forsoningen. Bare *handlingene* er frukter som treet kan kjennes på.

Men de økonomiske floker blir vel i fremtiden mer mellem *klassene* enn mellem folkeslagene. Og vort arbeide for klasseforsoningen bør begynne straks, ellers kan vi også der bli *post festum*. Det ligger utenfor rammen av denne artikkel å ta op disse spørsmål. Jeg skal dennegang bare antyde to ting, en praktisk og en teoretisk. Den første er arbeidet for å bli kvitt vor tyngende statsgjeld ved en sterk «formuesutskrivning». I England er drøftet et interessant forslag om «A Levy on Capital» hvorved det vilde være mulig — uten å berøve landet *flytende* kapital — å feie vekk hele statsgjelden, riktignok ved en meget sterk utskrivning fra de største privatformuer. Jeg haper med det første annensteds å kunne gi en fremstilling av hvordan planen kunde iverksettes hos oss.

Den annen ting er å rydde opp i *statsbegrepet*, som er gjenstand både for *overtro* og *mistro*, den siste fra to hold: privatkapitalens og den bolsjevikiske sosialismes, og sikkert med rette. Staten er nemlig bare *en* av menneskenes mange organisasjoner med et begrenset virkefelt, som ikke omfatter produksjonen eller fordelingen. Og det tør da hende at når vi skal velge mellem de tre muligheter for ledelse av disse økonomiske forhold: privatkapitalen, staten eller arbeiderrådene, vil vi finne den siste vel så rimelig og *kristelig* som de to første.

Det er jo utallige ting å nevne; jeg tar bare disse ifleng fordi folk kanskje er lite opmerksom på netop disse. Men la oss med Jesu Kristi livssyn ta fatt på disse ting, så skal vi nokk finne vei. Og så må vi ta de praktiske følger efterhvert.

Av rent annen art er to andre opgaver for folkeforsoningen, som jeg bare skal nevne såvitt.

Den ene er å oprette det *videnskapelige akademi* som er foreslat og der ta op de ting som allerede er bragt på bane av forslagsstillerne. Jeg vil bare legge et ord inn for at *religionen* blir tat i omfattende mening. At forskningen av den ikke bare, som hittil for det meste, blir en forskning av de *gamle* religioner, men også må omfatte alle de som *nu* lever, ikke minst de primitive folks. Da Darwin studerte utviklingen av det organiske liv på jorden tok han ikke bare forsteningene, men de nulevende lavere livsformer for sig. Begge deler tilsammen kastet lys over den store historie. Religionsforskningen må heller ikke bare omfatte den på lertavler og i ruiner forstenete religion, men også den som lever blandt kulturfolk og vilde.

Og her rører jeg ved den annen av disse opgaver: *Missionsarbeidet.* Det er et langsiktig forbrødringsarbeide. Men nødvendig, selv om det ikke sees under «evighetens synsvinkel». Om ikke allt for lang tid vil den store folkemotsetning være, ikke mellem tyskere og englændere, kanskje ikke engang mellem tyskere og tsjeker, men mellem den store vestgren av de asiske folk på den ene side og østgrenen av de samme, samt mongolerne, kanskje også negrene, på den annen. Om *den* motsetning skal føre til en krig — tifold værre enn denne — kommer an på hvordan vi steller oss. Det blir vel helst til det værste, for folkeslagene her vest er ikke «gjenfødt» ennu. Og da kommer den største katastrofe i slegtens historie. Men *før* den må vi ha forkynnt og efterlevet Kristi livssyn, i privatlivet, i statslivet, i produksjonslivet, i det mellemfolkelige liv, slik at menneskene *overallt* ser at det bare er *hans* livssyn som føres frem. Da skal det også skje at som lynet der flammer over hele himlen med engang, skal menneskesønnens tilkommelse være, at menneskene skal erkjenne at han var Herren til *fader*gudens ære, i en dypere mening enn det ofte blir tat.

Det arbeide har vi holdt på med etpar menneskealdre. Men det må bli meget større og spende meget videre, ikke først og fremst over flere folk — skjønt det kanskje også kunde gå an — men over flere av livets områder enn nu.

Ett er jeg viss på, og det er at hverken folkeforsoningen eller klasseforsoningen kan komme uten ved tilegnelsen av Jesu Kristi livssyn, en tilegnelse ikke bare i ord, men først og fremst i praktisk arbeide, idet vi daglig speider efter leilighet til å elske vore fiender, efter «å låne uten å vente igjen». O. F. Olden.

Efterat dette var skrevet ser jeg bl. a. at englenderen *Brailsford* foreslår et universitet til utdannelse for folk for civiladministrasjonen i de nye kolonier. Han vil ha det lagt i *Kairo* nær Afrikas og Asiens jomfruelige koloniområder, og han nevner at jesuitene faktisk har kunnet skape et helt internasjonalt samvirke også i administrasjonen. Videre nevner han at når folkeforbundet skal overdra sin styremakt i disse kolonier til enkelte makter som skal handle på dets vegne, bør heller ikke de skandinaviske små nøitrale land glemmes. Kanskje vi også der kan få en opgave. Skjønt det er vel tvilsomt. Videre ser jeg at den kjennte kvækerleder dr. *Henry T. Hodgkin* har sat sig i spissen for å danne *A League of mankind.* Der skulde vi høre hjemme. O. F. O.

OMKRING UNDERET

Foredrag i Pædagogisk samfund i Kristiansand 30te november 1918.

Da jeg blev anmodet om i denne forening, som har til sin opgave at fremme ungdommens opdragelse og aandelige utvikling, at tale om underet følte jeg straks, at jeg kunde ha lyst til at gjøre det. Ikke fordi jeg mener mig at kunne sige Dem noget nyt om underet, at kunne utrede for Dem underets teori. Det vilde jo være en enorm taapelighet. Men fordi jeg føler at troen paa underet indtar en central plads i det religiøse liv, fordi jeg vet, at denne tro hos mig selv og hos andre trænger til vekst og til avklaring. Og fordi jeg tror at vi kun ved at naa frem i denne vekst og denne avklaring vil kunne personlig indta en saadan stilling til underet, at vi ved denne vor egen personlige stilling formaar at skape hos de yngre den jordbund, hvori troen paa underets virkelighet kan sætte spirer og litt efter litt vokse til det træ, hvor de under livets mangehaande uveir kan finde beskyttelse og ly.

Men en ting var mig samtidig klart. Jeg kunde ikke tale *om* underet. Hvad jeg kunde gi Dem var kun min egen sjæls bevægelse *omkring* underet. Derfor har jeg git mit foredrag det navn De har set. *Omkring* underet. Sjælens bevægelse omkring underet. Det er det høieste vi kan naa til, her som overalt i det religiøse. Ti hvad er det religiøse? Vor sjæls bevægelse omkring og forhaabentlig nærmere ind mot Gud. Som stenen falder mot jorden dreven av en uforstaaelig kraft saaledes drages ogsaa vor sjæl uimotstaaelig ind mot Gud. Vi kan undersøke stenens bevægelse, vi kan bli klar over den drivende krafts virkelighet, men kraften selv, dens art og væsen, dens Ding an sich er og vil vel altid bli skjult for vort øie. Saaledes ogsaa med Gud. Vi merker, at vi vidunderlig drages mod ham, vi kan beskrive hver paa vort sprog, hvorledes vi føler dragningens magt i vor sjæl. Men Gud og hans virkemaate blir skjult for vore øine.

Ti han bor i et lys, hvortil ingen kan komme.

Mægtig straaler dette lys utover allivet. Den største del av vort liv lever vi paa et omraade, hvor lyset endnu ikke er saa

sterkt, at det blænder vore øine, et omraade, der har en for vore øines taalsomhet passende avstand fra selve det guddommelige centrum. Jeg mener i materiens lovbundne verden, hvor vi til en viss grad kan se, se gjennem den funktion av erkjendelsen, der fuldbyrdes i vor forskning, vor videnskap.

Men ethvert menneske, som lever et personlig liv føler, at dette omraade kun er tilværelsens periferi. Gjennem livets mangeslags tilskikkelser, fremforalt gjennem kjærlighetens livsmagt, drages vi uimotstaaelig ind nærmere mot centrum. Og jo nærmere vi kommer des mere blændes vore øine, des mindre klart ser vi, men des sterkere fornemmer vi den hellige andagt ved at skue ind i tingenes væsen, det tingenes væsen, hvorav vi selv er en levende, skjælvende, higende del.

Det er paa dette omraade nærmere centrum vi ogsaa træffer underets idé. Og lad mig si det straks: Skal der overhodet komme nogetsomhelst andet end den rene negation ut av vort samvær iaften, da er det nødvendig, at vi aapner for den side av vort væsen, der kan fornemme den hellige andagt overfor livets hemmelighedsfuldhet. Ikke saa at forstaa, at vi skal efterlate utenfor os vor forstand, vor kontrollerende erkjendelsesevne, som vi bruker i vort daglige liv. Ti ogsaa denne side av vort væsen, den forstandsmæssige, er os skjænket av ham, som er livets ophav og bærer. Men den er visselig ikke det høieste i vort væsen. Der er et dypt og merkelig ord av Paulus, som jeg her vil minde om: Sandheten tro i kjærlighet. Det er en saare stor ting dette at være sandheten tro, en ting vi alle bør stræbe efter. Men nærmere ind mot tingenes væsen naar kun den, som er sandheten tro i kjærlighet. Og underet, om det findes, berører kun den, i hvem kjærligheten, livets grundmagt har skapt behovet for underets virkelighet.

Jeg har maattet forutskikke disse bemerkninger fordi jeg derved vil forsøke at skape den grundstemning uden hvilken det at tale om underet er ørkesløs diskussion. Til Gud og hvad der er hans naar man ganske sikkert ikke ad den rene intellektualismes vei, man naar kun derhen ved at give sin sjæl hen i livets inderlighet. Men det samme gjælder ogsaa andre livsforhold end de vi vanligvis kalder religiøse. Med den mest uddypede intellektuelle forstaaelse av forholdet mellem forældre og barn kan man være hundrede mile borte fra det som danner dette forholds væsen. Væsenet naaes kun i oplevelsen.

* * *

Hvad forstaar vi saa ved *underet?* Det er det spørsmaal vi først maa søke at klargjøre os, før vi taler videre derom. Der lægges ganske utvilsomt meget forskjellig indhold i det ord. Der er for det første — og det er det almindeligste — en tilbøielighet til at se underets indhold uttømt i undergjerningen, miraklet, d. v. s. til at se som det væsentlige træk ved underet at der foreligger et evident brudd paa de vanlige naturlove. For denne opfatning er det typiske under at opvække en død til livet. Der gjør sig dernæst av og til især i apologetisk hensigt en motsat tendens gjældende. Den høres ofte fra specifikt kristent hold og finder sit uttryk i utsagn som dette: Det største under er dog at jeg har fundet en frelser. Et saadant uttryk anvendes da oftest for at omgaa den erkjendelsesmæssige vanskelighet overfor det materielle under ved at sammenligne det med et andet fænomen, der forutsættes umiddelbart oplevet som en realitet.

Vi vil her iaften bortse fra denne sidste apologetisk farvede anvendelse av ordet under. Det er ikke min mening at benægte, at det som kristelig kaldes frelse dypest set falder ind under underets begrep. Det fører imidlertid ikke til klarhet at anvende samme betegnelse for de realiteter, der hører ind under frelsesbegrepet og for dem, der vanligvis henføres under navnet under.

Paa den anden side er underets begrep utvilsomt for snevert begrænset, naar det indskrænkes til kun at omfatte det mirakuløse, det sensationelt forunderlige, det som ikke kan forklares uten som en overskridelse eller ophævelse av naturens love.

Vi vil derfor forsøke om det ikke skulde kunne lykkes os ut fra vor egen stilling til underet at gi det en begrænsning, der hindrer vor overveielse i at bli utflydende snak, og paa den anden side gir underet et omfang, der for os personlig gjør underet til et praktisk begrep. Ti det kan vi vel være enig om, at hvis underets egentlige grundtype er opvækkelsen av de døde, da savner underbegrepet for os al praktisk realitet. Ingen av os tror denne mulighet indenfor vort personlige livs omraade.

Skulde jeg for min del forsøke at definere begrepet under vilde jeg gjøre det paa følgende maate: Underet bestaar deri, at de psykofysiske fænomener paavirket av en guddommelig viljesakt faar et andet forløp end de vilde hat i kraft av immanente (iboende) paa forhaand beregnelige love.

De vil forstaa, at underet derved for mig personlig faar en meget bred plads i mit liv. Ti for mig blir enhver «bønhørelse» av en fra mig opstigende begjæring om et bestemt forløp av de

psykofysiske fænomener et under. Hvis jeg tror mig bønhørt av et guddommelig væsen saa tror jeg ogsaa i samme øieblik at ha oplevet et under. Ti det er dette som dypest set er det underfulde at der ut fra menneskelig behov og guddommelig bønhørelse sker en paavirkning av fænomenernes forløp saaledes at dette forløp blir et andet end det uten denne paavirkning vilde blit. Hvorvidt dette ændrede forløp fremkaldes ved en for mig synlig ophævelse av kjendte naturlove eller det hele tilsynelatende gaar naturlig for sig er ganske likegyldig eller ialfald uvæsentlig. Til syvende og sidst, for Gud selv, maa der selvfølgelig ogsaa være en forklaring paa de mest bastante mirakler. Gud selv maa naturligvis forstaa, hvorledes vand kan gjøres til vin, hvis dette under virkelig har fundet sted. — Paa den anden side vil De forstaa, at det i det enkelte tilfælde for mig blir umulig at avgjøre om et fænomens indtræden skyldes bønhørelse eller tingenes normale forløp i henhold til en immanent nødvendighet uttrykt gjennem en række av aarsaker og virkninger. Jeg vilde med rette utlevere mig selv og kristendommen til latteren om jeg traadte frem med mine fænomener og presenterte dem paa torvet som «bønhørelser» og «undere». Kun for mig subjektivt foreligger det enkelte fænomen som under. Jeg kan aldrig bevise dets karakter som under for andre. Men det vilde man heller ikke kunne gjøre ved hvad jeg — til adskillelse fra det av mig fremsatte underbegrep — vil kalde et mirakel. La os forutsætte, at vand virkelig blev gjort til vin ved hint bryllup i Kanaan. La os forutsætte, at vi allesammen hadde været der og set det og drukket av vinen. Vilde det ha været noget objektivt under med beviskraft? Ingenlunde. Kanske det hadde faat subjektiv kraft for os fordi vi samtidig stod foran Jesus Kristus som dets ophavsmand. I tillid til hans personlighet vilde det kanske faat subjektiv beviskraft og fortonet sig som under. Men la os tænke os at noget lignende uforklarlig var gjort av en indisk fakir. Hvorledes vilde det da stille sig med beviskraften? Ja, la os tænke os, at vor tids mest skarpsindige videnskapsmænd hadde fulgt fænomenet med al mulig objektiv kontrol. Hvad vilde de sagt? De vilde med hele sin videnskabelige nødvendighet ha trukket paa skuldrene og sagt: Der maa foreligge en mystifikation, som vi beklager med vore nuværende hjælpemidler ikke at kunne klarlægge fuldstændig.

Det er av den største betydning for mig at faa klarlagt dette utvidede omfang av begrepet under. De maa ikke tro, at det er et dogmatisk knep jeg holder paa med. At jeg gjør omgaaende

bevægelser for at komme utenom sakens kjerne, det materielle under i og for sig. Vær viss paa at jeg kjender vel til den bitre pille og at jeg skal presentere den for mig selv og for Dem. Men la os bare opsætte det til et senere tidspunkt. For hvis det er underets kvintessens at opvække de døde eller at gjøre vand til vin, hvis fænomener av den art er det som avtvinger os den høieste interesse, da har underet for os bare en historisk og ganske underordnet betydning.

Saa er da spørsmaalet om De vil gi mig ret i denne min definition av begrepet under. For om mulig at bevæge Dem dertil vil jeg gjerne forsøke i store træk at karakterisere for Dem de to opfatninger av tilværelsen i sin helhet som jeg finder mulige.

Den ene opfatning er denne: Hele tilværelsen er lovmæssig bestemt. Med absolut nødvendighet følger det ene fænomen paa det andet i form av aarsak og virkning. I den urtaake som engang utgjorde vort verdenssystem laa alle senere fænomener indesluttet potentielt, i vorden. Senere har fænomen fulgt paa fænomen, altid med indre nødvendighet, aldrig har der skedd noget tilfældig, aldrig har noget utenforstaaende grepet ind, overalt har det ene fulgt det andet og intet andet end dette ene har kunnet ske, fordi kun dette ene var forud betinget. Den som kjendte urtaakens formel kunde forutsagt alt som er skedd, alt som skal ske. I urtaakens kaos kunde profeten med formelen paa dag og time forutsagt Herculanums og Pompeiis undergang og — verdenskrigens begyndelse. — — — Denne opfatning antar en ubrutt naturlig aarsaksrække, der kan føres tilbake i det uendelige. Al empirisk videnskap bygger paa denne opfatning som det eneste mulige grundlag for empirisk erkjendelse. Empirisk videnskap gaar stiltiende ut fra, at denne verdensopfatning er rigtig, det er denne opfatning som intellektualistisk har magten i hele vort aandsliv.

Den anden opfatning antar utenfor den fortløpende aarsaksrække tilstedeværelsen av et moment, den fri vilje i en eller anden aabenbaringsform. Den antar en fri vilje, der kan influere paa fænomenernes forløp. Hvis denne fri vilje er tilstede, da kan tilværelsen ikke længere beregnes. Ti selv om der foreligger en aldrig saa litet mægtig, men virkelig fri vilje, er dermed givet muligheten av en avvikelse fra det forløp fænomenerne vilde faat i kraft av den immanente aarsaksrække.

La os illustrere de to opfatninger ved et eksempel:

Vi tænker os et menneske staaende foran en rambuk, hvor loddet er heist op og hænger færdig til ved drag i snoren at falde

ned paa den under rambukken staaende pæl. Foran dette apparat staar en mand. Hvad sker nu? Fra apparatet, fra rambukken med tilbehør, utgaar et lysindtryk, der opfattes av mandens øiebund. Lyssvingningerne omsættes her til den energiform, hvori de passerer mandens synsnerver og bakre synsbaner. Vi kjender vel ikke tilbunds denne energiforms art, men vi kan visselig gaa ut fra, at den vil bli kjendt og vise sig at adlyde de vanlige love for energiens bestaaen, altsaa i energimængde svare til lysindtrykkets energimængde. Fra synsbanerne kommer denne energiform til gangliecellen, hvor synsbanerne ender i bakhjernen. Energien i nervestammen utløser en tilsvarende energi i gangliecellen. Men saa fremkommer der ut fra alt dette som hittil har været helt mekanisk et nyt moment: bevissthetsindtrykket av lyset fra rambukken, av billedet av rambukken. Spørsmaalet er da: repræsenterer dette bevissthetsindtryk en viss energimængde? Er bevissthetsindtrykket kun en krafttransformation paa samme maate som man av varme kan frembringe en viss mængde elektricitet? Eller er bevissthetsindtrykket noget ganske andet?

Og omvendt, la os tænke os det der sker, naar manden trækker i snoren og derved faar loddet til at falde. Bevægelsen overfor snoren utføres av armens muskler, kraften frembringes ved omsætning av den potentielle energi, som er oplagret i muskelcellerne. Denne omsætning utløses av nerveimpulsen, og man kan visselig gaa ut fra at denne impuls i sit forhold til utløsningen av muskelbevægelsen er et rent mekanisk fænomen, der lar sig beregne efter loven om kraftens vedlikeholdelse. Nerveimpulsen kommer fra gangliecellen i storhjernen, ogsaa hvad der her foregaar er sikkert mekanisk. Men, nu kommer det, nu staar vi ved grænsen mellem de to muligheter. Enten er denne proces i gangliecellen fremkaldt av mekaniske forhold i andre dele av hjernen. Da har dypest set manden ikke fri vilje til at hale i snoren eller la det være. Det han i denne henseende gjør, maa han gjøre ut fra en mekanisk nødvendighet. Eller der staar utenfor gangliecellen en fri vilje, som kan fremkalde en kemisk mekanisk proces i denne gangliecelle eller la det være ut fra et ikke mekanisk betinget valg.

Hvis der er en ubrutt aarsaksrække, vilde saaledes hin profet med urtaakens formel allerede i tidernes morgen kunne ha sagt, at paa den dag og den time maa den mand staaende foran denne rambuk trække i snoren. Han kan ikke la det være. At han synes han har et valg er kun et skin, fremkaldt ved manglende fornemmelse av aarsaksrækkens samtlige led.

Hvis paa den anden side mandens vilje er fri, da staar der utenfor hin gangliecelle et noget, det vi kalder aand eller sjæl, som uten selv at kunne beregnes eller anskues som energiform formaar at utløse energiomsætning.

Saavidt jeg formaar at indse, vil der paa den maate være et kontaktpunkt mellem det fri aandelige og det lovbundne materielle, et kontaktpunkt, hvor et materielt fænomen sættes igang uten mekanisk kraftydelse som vederlag. Der foreligger faktisk en mikrokosmos, hvor den levende aand svæver over materien og uttaler sit: Bliv! Og det blir.

Mellem disse opfatninger staar saavidt jeg formaar at se valget. Den ene opfatning, den deterministiske, har for tanken den fordel, at tilværelsen til en viss grad blir rationel. Den anden opfatning maa opta i sig den begrænsning for sin erkjendelsesevne, som ligger deri, at tilværelsen i og for sig som en grundbestanddel indeholder et irrationelt moment.

For vort forhold til underbegrepet har disse to opfatninger selvsagt betydning. Ti det er klart, at for den opfatning som uavkortet hævder den naturlige, ubrutte aarsaksrække, for den eksisterer underet ikke.

Den opfatning derimot som hævder en virkelig fri vilje i den ovennævnte forstand har derimot efter mit skjøn ved denne sin antagelse skapt en platform for hvad jeg vil kalde underets teori. Ti det er netop grundvanskeligheten ved underet at anta indvirkningen av aand paa den i aarsaksrække vibrerende materie, saaledes at dens vibrationer forandres. Hvis der utenfor den menneskelige (resp. dyriske) mikrokosmos staar en aand, der kan sige: Bliv! saa er derved vanskeligheten ikke ophævet, hverken overfor det som blir i hin mikrokosmos eller for det som paa det guddommelige: Bliv! opstaar i makrokosmos. Men der er tilrettelagt en analogi. Kan en menneskelig aand sige: Bliv! da maa ogsaa den guddommelige kunne sige det, hvis den findes.

Antar vi tilstedeværelsen av en menneskelig fri vilje der formaar at utløse forandringer i den fysiske verden, da er derved et uforstaaelig, irrationelt moment sat ind i tilværelsen. Den fysiske tilværelse kan vilkaarlig gives et ændret forløp. Imidlertid er denne viljens indflydelse paa de fysiske fænomeners forløp indskrænket til at virke ad en bestemt vei. Viljen kan kun opnaa sit maal ved at sætte en ny aarsaksrække, gjennem hvilken der ad en række aarsaker og virkninger opnaaes et bestemt maal. Viljen kan ikke umiddelbart naa noget fysisk maal uten at la den

tilsvarende række av aarsaker og virkninger følge paa hinanden. Har jeg en blanding av vandstof og surstof i passende forhold kan viljen bringe denne blanding til eksplosion under dannelsen av vand eller den kan la det være. Men den kan kun opnaa eksplosionen ved at frembringe antændelsesvarmen. Viljen kan kun middelbart opnaa sit maal. — — — Endvidere er viljens resultater med hensyn paa indflydelse paa materien sterkt begrænset. Den kan kun naa maal, til hvis opnaaelse en kontinuerlig aarsaksrække kan tilveiebringes.

Nu falder de fænomener, der utløses ut fra den antagne fri vilje ikke ind under det man kalder under. Det maa kun fremholdes, at disse fænomener, hvis viljen virkelig er fri, repsæsenterer et irrationelt moment i den daglige tilværelse, et irrationelt moment, hvis manglende forstaaelighet kun tildækkes for os derved, at fænomenerne er saa hyppige, at vi har vænnet os til dem uten at hefte os ved deres oprindelse.

Derimot vilde en indgripen i fænomenernes paahinandenfølge fra et guddommelig væsens side efter min opfatning maatte henføres under underets begrep. Hvis et guddommelig væsen griper ind i fænomenernes forløp maa dette kunne tænkes at ske paa flere forskjellige maater, men for dem alle er det fælles, at paavirkningen kommer fra et overnaturlig princip. Derfor gaar de alle ind under begrepet under. Det er denne synsmaate som ogsaa har bevæget mig til at opstille den definition av underet, som jeg ovenfor har nævnt.

Det er væsentlig to maater, hvorpaa en guddommelig indgripen kan antages at finde sted. Enten kan Gud i likhet med menneskets fri vilje sætte igang en ny aarsaksrække, som efter en række av paahinandenfølgende aarsaker og virkninger fører til et bestemt resultat, villet av Gud. Eller Gud kan tænkes at sætte resultatet i umiddelbar tilknytning til en guddommelig viljesytring uten at der mellem viljesytringen og resultatet indskytes en kontinuerlig aarsaksrække. Det er dette sidste som repræsenterer den egentlige undergjerning. Jesu blotte ord bringer enkens søn av Nain til at vende tilbake til livet, d. v. s. omformer umiddelbart hans døde stof til en levende organisme. Begge disse maater har det fælles træk, at de forutsætter et kontaktpunkt mellem guddommelig aand og materie. Begge er irrationelle. Men forskjellen er som De straks vil indse den, at dette kontaktpunkt for den ene gruppes vedkommende er trukket tilbake bak en erkjendelig aarsaksrække, mens det for den anden gruppes vedkommende lig-

ger like for dagen i aapenbar irrationalitet. Den ene gruppes fænomener vil derfor ved en overfladisk betragtning virke helt naturlig, idet aarsaksrækken sees saa langt tilbake man kan komme og det irrationelle først begynder paa et punkt, hvortil man ved observationen ikke naar hen. Den anden gruppes fænomener vil, om de findes, straks synes absolut uforstaaelige, de vil virke sensationelt forbløffende selv for den overfladiske beskuelse.

Vi skal senere noget nærmere omtale disse to maater eller former for det underfulde. Først vil vi imidlertid omtale en noget anden opfatning av forholdet mellem Gud og den dennesidige verden, en opfatning, som i stor utstrækning forenes med et dypt religiøst livssyn. Efter denne opfatning sker der fra Guds side ingen direkte indgripen i fænomenernes forløp. Gud har paa en maate utlevert den nærværende verden som bruksgjenstand for livsvæsenerne. Ved sin fri vilje har mennesket og de øvrige livsvæsener anledning til at utnytte denne verdensmaskin paa bedste maate, tilgodegjøre sig dens hensigtsmæssige sider og overvinde dens ufuldkommenheter. I dette blander Gud sig ikke ind. Mennesket faar ingen ytre hjælp fra Gud. Hvad der av hjælp kan tænkes indskrænker sig til paa den ene side inspiration til den bedst mulige anvendelse av maskinen, paa den anden side bevisstheten om, at der bak dette verdensløp staar en naadig og barmhjertig Gud, som dog ønsider vil avtørre de taarer, som har flytt paa grund av verdens ufuldkommenhet.

Det er paa den ene side klart, at denne tanke kan tilfredsstille et religiøst behov og tilfredsstille menneskets trang til baade hjælp og trøst. Og at det paa den anden side ikke for tanken volder saa mange vanskeligheter som forestillingen om en direkte indgripen fra Guds side. Forholdet mellem Gud og mennesket og mellem Gud og den dennesidige verdensorden indskrænkes til et rent aandelig forhold, som kun faar indflydelse paa de materielle fænomeners forløp i den utstrækning, som det overhodet er givet mennesket at regulere aarsaksrækkernes forløp og tilveiebringe nye rækker. Ut over dette, overfor det uavvendelige, overfor den aarsaksrække som allerede er igang og med indre uavvendelig nødvendighet fører til et resultat, som kanske er en ulykke for mennesket, overfor dette kan mennesket hos Gud ikke hente hjælp i direkte forstand. Kun trøst over at vite, at der er en medfølende Gud, som dog tilsidst vil vende alt til det gode. Hvad der er mig om at gjøre er at fastslaa, at denne opfatning av forholdet mellem Gud og verden, i det praktiske religiøse liv har den værdi,

at den vedlikeholder troen paa det grundfænomen, at Gud kan høre bønner. Som et eksempel vil jeg forelæse Dem en gammel «*Lodsens bøn*» som findes i *Morten Pontoppidans* bønnebok: «*Gamle stier*». Den lyder saa:

«Du store konge over hele verden! Alle de, der færdes paa havet, har ganske særdeles behov at kaste sig i armene paa Din uendelige barmhjertighet. Men allermest nødes vi dertil, som skal føre de andre ad saa farlige veie.

Herre! staa min menneskelige svakhet bi. Jeg beder derom. Ti vel har jeg en del kundskaper og en del erfaring. Men hvad forslaar det, naar jeg tænker paa de farligheter, der uformodet kan komme paa. Hvad hjalp det mig at se efter kompas og sol og stjerner, om ikke Din velsignelse kom til? Uten den vil alt det andet være til ingen nytte.

Vær da god, o Gud, og giv mig denne uundværlige velsignelse. Vær du *min* lods. Staa mig altid ved siden. Giv mig lys i mørket, raad i vanskeligheter, hjælp i farer.

La mig opdage faren, naar den indfinder sig. Ja, la mig endog se den forut og forstaa at undgaa den.

Giv mig at jeg maa føre det skib og mandskap, som har betrodd sig til min omhu, velbeholdne igjennem og dithen, hvor deres reise gaar.

Og før Du min sjæl igjennem, Herre, velbeholden til alle sjæles havn.»

Denne overordentlig fromme og trøstefulde bøn vil helt ut i tro paa bønhørelse kunne bedes av den, som paa et eller andet livsomraade er sine medmenneskers lods gjennem livets grumsede farvand, selv om han kun har den indskrænkede undertro, jeg her har nævnt.

Og jeg vil ogsaa paapeke, at troen paa en saadan ledelse fra Guds side, en ledelse av os gjennem vanskeligheterne uten at ophæve dem, denne tro repræsenterer vel for de fleste av os, hvad vi dypest set i vort daglige liv venter og begjærer av Gud.

Denne opfatning er ogsaa et uttryk for underet. Ti det at Gud overhodet fører os ved haanden er netop et under. Det forstaar man først, naar man klargjør sig den store trøstesløshet ved den motsatte opfatning, den som hævder, at der ikke findes nogen guddommelig ledelse overhodet. Bønnen til Gud er bønnen til den store tomhet. Bønnen om hjælp kastes fra den store nødvendighet tilbake mot den bedende, kun forvandlet til det haarde: Hjælp dig selv.

Ogsaa følelsen av taknemlighet mot Gud for en naadig livsførelse vil ved en saadan tro være reddet og derved en av de vigtigste funktioner i det religiøse liv.

Efter min opfatning er denne tro paa et guddommelig ledelsens under, hvorved Guds indgriben i tilværelsens forløp kun tænkes at ske ad aandelig vei, det praktisk værdifulde residum av underbegrepets indhold. At overføre troen paa dette ledelsens under til den kommende slegt er efter mit skjøn det i denne henseende væsentlige. Og jeg vilde være lykkelig om mit barn kunde tro dette selv om denne tro indebar for barnet den begrænsning, at det samtidig avviste en mere yderliggaaende undertro som uforenelig med sin almene livsanskuelse. Jeg mener man pædagogisk bør være forsigtig og ikke spænde buen saa sterkt, at det hele brister og al religiøs spændkraft forsvinder. Og jeg mener endvidere at den vanlige kristelige tænkning og meddelelsesmaate er tilbøielig til at utføre netop dette eksperiment. Man lærer de unge saa meget, at de tilslut vet alt og ikke tror nogetsomhelst.

Hvis man blir staaende ved den opfatning av Guds verdensstyrelse, som jeg har nævnt, vil det antagelig fra den ene side bli indvendt, at man ikke helt ut gir Guds almagt, hvad den tilkommer. Imidlertid maa der hertil bemerkes, at Gud ved at sætte livsvæsener med fri vilje vel frivillig har begrænset sin almagt, saalænge han lar disse væsener bestaa med fri vilje. Ogsaa den faste verdensorden, som vi alle erkjender at være tilstede, maa vel sees som et uttryk for, at Gud som ordenens og de faste forholds Gud har villet en fast ordnet verden, i hvis forløp han ikke griper ind, før verdensløpet er tilende og har uttømt sine muligheter. Menneskenes historie viser, at det er ved at gjøre sig naturen underdanig gjennem en skridtvis erkjendelse av naturens muligheter og ufuldkommenheter at den menneskelige lykke fuldkommengjøres og den menneskelige lidelse formindskes. De store farsotter har gaat sin ulykkessvangre gang over jorden. De er ikke blit ophævet ved undere. Tvertimot: menneskenes hang til at opnaa noget ad underets vei har netop paa dette omraade ført til forværrelser av tilstandene som det i middelalderen skede ved sammenstrømninger av mennesker til kirkelige stevner foranlediget ved farsotterne og bestemt til ad underfuld vei at opnaa befrielse fra ulykken. Derimot har menneskene vundet sine virkelige seire ved ad den nøkterne erkjendelses og det sandhetssøkende arbeides hjælp at naa til indsigt i naturens væsen og derved overvinde dens ufuldkommenhetur. Den hjælp mot sygdom, som derved er vundet, overgaar i praktisk

betydning alt som kunde været opnaad ved underets hjælp. Ti hvad man nu tror om underet: det er og blir dog det eksceptionelle.

Netop over dette arbeide henimot erkjendelse av naturens væsen i den hensigt derved at gavne menneskene, øke deres lykke og mindske deres lidelse, netop over det lægger en tro paa et guddommelig ledelsens under noget helligt og noget haabefuldt. Ti findes denne ledelse virkelig, da er der grund til at tro paa det som i det fromme sprog heder Guds velsignelse over arbeidet. Og da er der grund til for den arbeidende at gjøre sit arbeide med et fromt sindelag og under bøn om denne Guds velsignelse, i det haab, at jo mere arbeidet drives med sindet vendt mot ledelsen fra det høie, des større resultater vil der naaes. Foruten at vække haab og taknemmelighet styrker troen paa den guddommelige ledelse ogsaa det etiske liv.

Tror man paa en saadan guddommelig ledelse, da ligger det nemlig nær at tænke, at en av grundene til, at den ikke i høiere grad spores under slegtens arbeide paa at lette det ofte saa altfor tunge liv, netop er at søke i manglende betingelser for at motta denne ledelse. Og blandt de betingelser som jeg tror i høiest grad aapner sindet for de impulser der kommer fra det oversanseliges verden bør efter min opfatning kjærligheten nævnes først. Den ukunstlede og enkle kjærlighet til alt og alle levende. Det blir enhvers sak i denne henseende at prøve sig selv og sit eget arbeides værdi netop med hensyn paa dets indhold av kjærlighet. Og det blir enhvers sak at huske, at vi ikke er enkelt-individer, men en sammenhængende kjæde. Hvad den enkelte forsømmer maa bæres av flere. Hvad den ene opnaar gavner alle.

Hævder jeg saaledes bestemt troen paa den guddommelige ledelses under som kristelig lødig, som en tilfredsstillelse av det menneskelige behov, saa kan jeg ikke slutte mig til den opfatning, som utelukker Gud helt fra befatning med det som hører jordlivet til. Den guddommelige ledelse omfatter efter min tro netop jordelivet. Jeg er saa uenig som mulig i denne hyperaandelige opfatning, som utskiller den væsentlige del av menneskelivet fra Guds omsorg ved at foreta en kunstig deling av dette liv i noget jordisk og noget religiøst. Det hele er religiøst og det hele er jordisk, og det religiøses opgave er netop at blæse det evige livs aande ind i det jordiske, saa det jordiske kan faa en evig fortsættelse. Derfor hører det alt ind under Guds omsorg. Naar mine børn om morgenen forlater sit hjem og jeg beder Gud bevare dem i dagens løp til sjæl og legeme fra alt det som ondt og ulykkelig er, da tror

jeg ogsaa virkelig at Gud leder dem og fører dem baade legemlig og sjælelig. Jeg tror med andre ord, at bønnens resultat er det, at ogsaa de ydre fænomener faar et andet forløp end de uten bønnen vilde faat. Og tar man fra mig denne tro, da tar man fra mig underet. Hvis bønnens væsen kun var dette at sætte mig i samfund med Gud uten andet resultat end samfundet, da maatte al bøn ut fra troen paa Guds omsorg ophøre. Ti da hvilte den paa en illusion, som jeg selv var mig bevisst.

Selvfølgelig kan jeg forstaa, at ogsaa den fuldstændige opgiven av Guds forsorg for alt naturbestemt er forenelig med dyp religiøsitet. Men jeg kan ikke forstaa andet end at denne religiøsitet enten maa være hyperaandelig, idet den uberettiget negligerer det naturbundne livs betydning eller den maa være præget av en dyp smerte over livets haabløshet, hvad alt dennesidig angaar.

Naar jeg har sagt at denne tro paa guddommelig førelse ikke byder saa store vanskeligheter for tanken som den mere yderlig gaaende undertro, maa dette ikke forstaaes saaledes, at jeg finder det let at tro paa en guddommelig styrelse. Tvertimot! livet byr paa saamegen uforskyldt ulykke, saa megen planløshet, saa megen hjerteskjærende tilfældighet, at det undertiden er mere end vanskelig. Det tror jeg ogsaa man kan være enig om, at objektivt kan der ikke paavises nogen guddommelig ledelse. Det høieste som kan opnaaes er, at hver enkelt, naar han ser tilbake over sit liv, dog kan fastholde troen paa at Gud har været med i det hele. Derfor skal man heller ikke trøste sine lidende medmennesker med tomme ord, om at alt det Gud sender er godt. Man skal trøste dem ved sin medfølelse. Og man skal ønske for dem i stilhet, at det dog maatte lykkes for dem, hver enkelt i sin nød, at fastholde den tro paa Gud uten hvilket livet blir en meningsløs og navnløs lidelse. Og saa faar man forresten la spørsmaalet om hvorledes Gud styrer og hvorledes livets detaljer i lys derav kan forklares, det spørsmaal faar man la staa hen. Det væsentlige er ikke at vi forstaar, men at vi hver for os kommer gjennem med troen paa Gud i behold.

Mellem denne tro paa underfuld livsførelse og den egentlige undergjerning staar nu den tanke, at Gud - i likhet med menneskets fri vilje — virkelig sætter nye aarsaksrækker paa det materielle omraade og derved naar resultater, som ikke vilde være opnaad ved en blot og bar utfoldelse av de immanente aarsaker og virkninger alene. For at nævne et eksempel herpaa vil jeg anføre

vor kirkebøns begjæring: La Din velsignelse rikelig komme over markens grøde! Giv godt og tjenlig veir!

Ved bønner av denne art tænkes der aabenbart ikke paa undergjerninger i vanlig forstand, men paa hemmelighetsfuld indflydelse paa de meteorologiske forhold, som utløser vind og veir, en indflydelse der virker bakenfor det omraade, hvor vor erkjendelse naar hen.

Naar man skal se uhildet paa det herhenhørende spørsmaal kan jeg ikke forstaa andet end at man maa kunne tænke sig muligheten av at Gud sætter nye aarsaksrækker, som betinger en ændring i det materielle forløp. Som der under antagelsen av den fri viljes eksistens findes kontaktpunkter mellem aand og materie i den menneskelige mikrokosmos maatte saadanne kontaktpunkter ogsaa kunne findes i makrokosmos mellem den guddommelige aand og materien.

Det maa imidlertid paa den anden side fastholdes, at en saadan indgripen av en overnaturlig vilje aldrig er konstatert. I det enkelte tilfælde antar jeg at det vilde falde likesaa svært for et tænksomt menneske at bede om veirforandring som at bede om avvendelse av en solformørkelse. Begge fænomener staar for vor bevissthet som betinget i uavvendelige forhold.

Vi er imidlertid ikke altid reflekterende, vor reflektion er meget ufuldkommen, vor empiriske indsigt likesaa. Derfor tror jeg nok det kan hænde nogen hver, som regner med Gud i sit liv, at man f. eks. i truende tørketider kan opsende halvt ubevisst et suk mot det høie efter regn. Gjøre det uten i øieblikket at opfatte det som en meningsløshet. Og end mere almindelig er det vel at føle taknemmelighet, naar regnet kommer, virkelig bevisst taknemmelighet mot Gud.

Mens denne taknemmelighet helt ut er berettiget som uttryk for øieblikkets oplevelse av Guds hensigtsmæssige og naadefulde verdensorden, blir selvfølgelig bønnen om veirforandring altid uttryk for en viss spaltning i sindet. Jeg vil her gjerne betone for Dem at kirken her som saa ofte har hat en vidunderlig aandelig takt og diskretion. Der er en himmelvid forskjel paa kirkebønnens stadig tilbakevendende begjæring om velsignelse over markens grøde og om godt og tjenlig veir og paa de bønnemøter som undertiden trommes sammen for at bevirke regn. Det siste virker paa normale mennesker som overtro og regnmakeri. Kirkebønnen utelukker ikke Guds direkte indflydelse paa veir og vind. Men den aapner ogsaa rum for tanken om Guds veiledning, saa mennesket ikke skal bli

veir og vind helt underlagt, bli forsvarsløst utleveret til dets herjinger. Netop paa dette bønnens indhold tror jeg der i sin tid kan komme et svar.

Det er et stort livsomraade hvor det vil ligge nær at henvende sig til Gud for den trængende med begjæring og haab om at han ved at sætte nye aarsaksrækker vil ændre fænomenernes forløp. Jeg vil her især nævne sygdommene. For den som her er i nød ligger det nær at tænke sig en indvirkning av Gud i det dulgte.

Det er og vil altid vedbli at være indhyllet i uklarhet, om Gud paa denne maate griper ind i tingenes forløp. Jeg har forsøkt at vise, at der efter mit skjøn ikke er grund til at avvise tanken. Den staar paa den anden side ikke for mig som ubetinget nødvendig for mit religiøse behov. Den som i sin nød vender sig mot Gud vil netop i den tilstand ikke foreskrive veiene, ad hvilke hjælpen skal komme til ham. Han vil vite, at han i løndommens inderlighet beder til den Fader, hvis hele væsen og virken er skjult i løndom, og han vil takke for den bønhørelse som sker i det aabenbare uten at søke at gjennemtrænge, ad hvilke veie hjælpen er trængt frem.

En ting synes jeg imidlertid man bør hægge merke til: Hvis denne form for Guds indgripen virkelig er tilstede, da er den saa skjult, at den som tror paa den deri bør se et fingerpek om, at ogsaa Gud selv vil at den skal være skjult. Der er en del meget religiøse mennesker som har for vis stadig at avsløre alle mulige ting som guddommelige undere. Det er en meget daarlig vane. Utadtil virker den mot sin hensigt. Den som ikke tror drives længere bort ved at høre saadant. Fordi det fortoner sig for ham som overtro og manglende intellektuel kritik. Og indad virker det avflatende. Fordi den, som mener sig at ha fornummet Guds nærhet skal bevare denne sin oplevelse i stilhet. Bevare den i sit indre og vokse i sit indre. Om den enkelte religiøse oplevelse gjælder det isandhet, hvad der er sagt om hvedekornet. Naar det falder i jorden og dør bærer det megen frugt. Ogsaa den enkelte oplevelse maa som saadan nedlægges i vort indres jord og der dø for utenverdenen som enkeltoplevelse. Men gjør den det, da vil den i vort indre ogsaa bli til en levende kraft, hvorfra aks spirer frem, aks, som kun vi selv, ikke andre ser i sammenhæng med den skjulte enkeltoplevelse som er blit os tildel.

Saa staar vi da tilslut ved selve undergjerningen, ved det hypotetiske begrep, at Gud sætter et resultat umiddelbart ved vilje uten at passere den til et saadant resultat normalt førende aarsaks-

række. Jeg antar vi straks kan fastslaa, at dette undergjerningens begrep for os personlig ikke har nogen praktisk betydning. Ingen av os venter at opleve undergjerningen. Kun historisk har dette spørsmaal betydning for os, og historisk kun paa grund av Jesu Kristi og de første kristnes stilling til dette begrep. Ti de tidligere og de senere undere, som nævnes i religionens historie, lønner det sig neppe at beskjæftige sig med.

De kilder vi har som grundlag for vor meningsdannelse om Jesu og de første kristnes stilling til undergjerningerne er de 4 evangelier og apostlernes gjerninger. Det er nu for det første klart, at vor stilling til disse undergjerninger først og fremst avhænger av vor bedømmelse av kildernes fulde troværdighet. Den som tror at den hellige skrift i et og alt er av guddommelig oprindelse i den forstand at inspiration ogsaa garanterer den historiske sandhet av alle detaljer, tror i og med dette ogsaa alle undergjerninger. For ham ophører i det hele enhver diskussion og enhver tanke i forbindelse med disse spørsmaal.

For min egen del har jeg ikke denne opfatning. Jeg mener at den hellige skrift er hellig fordi dens forfattere har været fromme mænd, som satte sit hele liv ind paa at tjene Gud. Jeg mener selvfølgelig ogsaa, at den er subjektivt sand, d. v. s. at de enkelte skrifters forfattere har været i bedste tro og har gjengit, hvad de ansaa som sandhet. Derimot mener jeg ikke de har indtat nogen særstilling i erkjendelsesevne overfor de naturlige fænomener og i utøvelse av historisk kritik. I disse retninger deler de efter mit skjøn sin samtids ufuldkommenheter.

Av kildeskrifterne er som bekjendt de to forfattet av en læge, Lukas fra Antiokia. Hans forfatterskap kan visselig ansees hævet over tvil. Det er i de senere aar blit sterkt bekræftet ved Harnacks undersøkelser over Lukasskrifterne. Man kunde tro, at dette forfatterskap netop overfor helbredelsesunderne skulde garantere en viss objektivitet, en utfoldelse av kritisk sans. Dette er imidlertid neppe tilfældet. Dels var den tids medicinske videnskabelighet sterkt mystisk farvet. Dels synes Lukas selv at ha hat en utpræget tilbøielighet for at søke og glæde sig over undergjerninger. Et karakteristisk eksempel paa denne hans tilbøielighet er fortællingen i apostelgjerningernes 20de kapitel om den gut, som under den natlige gudstjeneste faldt ned fra 3dje etage. I det ene vers fortæller Lukas, at han blev tat død op. I det næste fortæller han at Paulus favnet ham og derefter sa: Vær ikke urolig, hans sjæl er i ham. Med andre ord: Paulus fandt, at

gutten ikke var død. Ikke destomindre fortæller nu Lukas i 12te vers, at de førte gutten levende bort og blev høilig trøstet. En naturlig tildragelse er her fremstillet som et under samtidig med at det ved den indskudte Paulusbemerkning rent tilfældig klarlægges, at der overhodet ikke har fundet noget usedvanlig sted.

Av de øvrige kilder er Markusevangeliet forfattet av Peters tolk Markus paa grundlag av Peters fortællinger og opbyggelige foredrag. Mathæusevangeliet er uklart i sin oprindelse, men likesom Lukasevangeliet i betydelig grad bygget paa Markus' fortællinger. Ingen av disse kilder skriver sig saaledes fra mennesker, der har fulgt Jesus personlig. Johannesevangeliet staar efter al sandsynlighet i bestemt sammenhæng med apostelen Johannes. Det er imidlertid præget av en række eiendommeligheter, som gjør det litet anvendelig som historisk kildeskrift. Den overlevering av historisk art, som det indeholder, er saa sterkt disponert ut fra hensyn til den teologiske filosofi, at det blir meget vanskelig at utsondre det historiske fra det rent teologiske.

Efter mit skjøn blir resultatet av en overveielse over kildernes historiske troværdighet dette, at disse kilder vel tillater at danne sig en mening om hine tildragelsers store linjer, men ikke gjør det mulig at fastslaa detaljer. Selv et saa kardinalt spørsmaal som beretningerne om Jesu opstandelse frembyder den overalt tilstedeværende uklarhet i detaljerne, som ikke kan undgaa nogens opmerksomhet, der overhodet vil se.

Sammenstiller man nu for sin betragtning de berettede undergjerninger finder man at de repræsenterer en gruppe indbyrdes høist uensartede hændelser, som paa hin tids mennesker har gjort et underfuldt indtryk. Der er ikke gjort noget formidlende forsøk paa at sondre dem i grupper for en mere kritisk vurdering. Det hele er overgit *en masse* som gjenstand for ureflekteret tillid og tro.

For eftertiden er det paa grund av de manglende detaljer umulig at utføre denne kritiske sondring inden undergjerningernes store masse. Den, som ikke ubetinget vil anta dem i tro, kan kun faa en ganske ubestemt mening om hvad det i det enkelte tilfælde har dreiet sig om.

En saadan ubestemt mening vil straks utskille for sig en stor gruppe av helbredelsesundere, hvor det aabenbart har dreiet sig om nervøse tilstande og hvor en aandelig indgripen fra Jesu mægtige personlighet vel kan antages uten at maatte fortolkes som undergjerning i den forstand vi bruker dette ord. Jeg tænker her

paa de tilstande, som opfattedes som djævlebesættelse og som vel har staat sindssygdommene nær. Videre paa den epileptiske gut, hvorom der berettes i alle tre evangelier umiddelbart efter forklarelsen. Endvidere kan det kanske tænkes, at den hudsygdom, som kaldes spedalskhet og som visselig ikke er identisk med vor spedalskhet, lepra, at den muligens kunde ha noget med nervesystemet at gjøre og være paavirkelig av psykiske indflydelser. For en hel del sygdommes vedkommende kan man, naar man vil være objektiv, ikke utelukke tilfældigheternes indflydelse. Naar det f. eks. heter at feberen forlot de syke pludselig, er jo dette ved flere tilstande en velkjendt ting. Alle, som har havt noget med sygdomme at gjøre, vil kjende de mangfoldige forhold, hvor det blir meget vanskelig at avgjøre, hvorvidt der foreligger en tilfældighet eller en aarsakssammenhæng, naar der er spørsmaal om sygdommens helbredelse ved et eller andet kurmæssig indgrep.

En gruppe undere beskjæftiger sig med Jesu klarsyn, hans evne til at kunne se ind i andres sjæleliv og sogar i deres ydre forhold. Et eksempel herpaa er fortællingen om Nathanaels kaldelse i Johannesevangeliet. Jesus fortæller, som De erindrer, Nathanael at han har set ham under fikentræet, før Fillip kaldte paa ham. Dette virker saa sterkt paa Nathanael, at han utbryter: Rabbi, du er Guds søn! Et fænomen som dette vil imidlertid vi være tilbøielig til at henføre under gruppen: de clair-voyante fænomener. Disse opfatter ikke vi som underfulde, men som betingede i ukjendte, men lovmæssige forhold indenfor den psykiske verden.

Tilbake staar saa en hel række av uensartede hændelser (vand til vin, brødunderet, opvækkelsen av døde o. s. v.). Overfor disse ting staar enhver forstandsmæssig bearbeidelse stille. Det mest nærliggende er utvilsomt at anse dem som legendariske forstørrelser av virkelige begivenheter av et mere normalt omfang. Antar man dem som historiske, kan jeg for min del ikke forstaa andet end at man samtidig maa gaa ut fra, at hele vor almindelige grundanskuelse av materien i virkeligheten er falsk, at det vi holder for virkelighet kun er et skin.

Hvis man nu vil spørge mig direkte, om jeg for min del tror underne, om jeg f. eks. tror, at Jesus opvakte Lazarus' lik til livet 3 dage efter døden eller at han mættet 3000 mand med 5 brød og nogle fisk og fik 12 kurve igjen, saa vil jeg ærlig besvare det spørsmaal. I de største avsnit av mit liv tror jeg det ikke. Naar jeg er i almindelig disposition, som jeg er det i mit daglige liv, kan jeg ikke holde det for sandt. Men jeg vil ikke

benegte, at jeg av og til ut fra en stemning, hvor refleksionen tier og følelseslivet gjør sig mere ensidig gjældende, kan anta ogsaa disse undere som enslags mulighet, jeg ikke vover at avvise. Derimot kunde det ikke falde mig ind f. eks. overfor mine barn at øve noget paatryk for at bevæge dem til at tro det. Den slags hændelser som de nævnte undergjerninger har under enhver omstændighet saa liten betydning i livets hele økonomi, at man ikke bør gjøre dem til kardinalspørsmaal.

Spør man mig dernæst, om jeg vilde ønske beretningerne om undergjerningerne borte fra evangelierne, vil jeg dertil svare ubetinget: nei. Ti vel er det saa, at disse beretninger, om de opstilles som troeskrav, blir det motsatte av hvad de var for hin tid. De blir ikke en bekræftelse paa kristendom, men en anstøtssten og en forargelsens klippe.

For mig fremtrær de imidlertid ikke med krav paa at troes i ubetinget forstand. Men de tegner et vidunderlig billede av Jesus Kristus, som den, der gik omkring og gjorde vel mot alle. Som den der følte en uendelig medlidenhet med menneskelivets nød og en uimotstaaelig trang til at hjælpe. Som den der ubetinget trodde paa Guds faderlige førelse av alt liv. Som den der ut fra alt dette hentet en kraft, som ingen anden har faat eller vil faa og derfor gjorde hvad ingen anden har gjort eller vil gjøre.

At Jesus Kristus selv ikke har erkjendt sygdommenes væsen i naturvidenskabelig forstand og derfor heller ikke i det enkelte tilfælde hat en klar erkjendelse av grænsen mellem under og naturfænomen, berører for mig paa ingen maate Jesu storhet. Denne storhet var av en art, som laa uendelig høit hævet over alt det som hører til vort intellektuelle liv. Jesu storhet laa i inderlighetens verden. Det er i inderligheten han er ett med Gud, ikke i guddommens utfoldelse utad. Den, som ikke forstaar at Jesus Kristus er like stor om han erkjendelsesmæssig staar paa sin samtids standpunkt, han tilrettelægger derved kun at han selv har feilet i sin vurdering av livets indhold.

De undere og undergjerninger Jesu Kristus har gjort tror jeg ogsaa har sin oprindelse i denne hans uendelige hengivelse i inderlighet. Hvis enkens søn av Nain er opvakt til livet, da er jeg for min del viss paa, at det er Jesu Kristi fuldkomne kjærlighet og fuldkomne medlidelse med denne enke, der i det skjulte har utløst de virkninger, som har bevirket undergjerningen. Det har været den uimotstaaelige trang hos ham efter at lindre denne grænseløse nød, han stod overfor, som har været den funke, der

har tændt underets ild. Ogsaa for ham selv har underet været en aabenbaring av den guddommelige herlighet, som gjennem underet stillet sig til hans tjeneste.

Derfor har underet været for ham noget helligt, noget som utsprang av inderlighetens løndom i hans sjæl. Tal ikke om det til nogen! sier han ofte til de helbredede. Man taler ikke i øst og i vest om det helligste i sig selv. Derfor vækkes hans sjæls forbitrelse mot den onde og vantro slegt, som begjærte tegn og undere ut fra menneskenes sensationslyst efter troldom og magi.

Saa staar for mig billedet av Jesus Kristus som en vidunderlig blanding av storhet og mildhet, av inderlighet og av magt. I tre aars ustanselig medfølelse gik han omkring og avbødet al den nød, han kunde naa og aabenbaret herunder den Guds skjulte kraft, som kun utløses i kjærlighet. Saa forlot han os, fordrevet av os, som han vilde hjælpe. Men hans død blev den største utløsning av kjærlighet, som nogensinde har lyst over verden. Derfor utløste den det store under: Jesu Krist opstandelse fra de døde, hans utvilsomme tilkjendegivelse for sine venner efter hans død. Dette Jesu opstandelsesunder løser, for den som tror det principielt alle livets vanskeligheter. Ved dette under er det evige livs haap tændt over den under dødens og tilintetgjørelsens magt nedknugede slegt.

Det er vel overflødig her at paapeke, at der bestaar en væsensforskjel mellem Jesu opstandelse og de opvækkelser av døde, hvorom der i evangelierne berettes. De døde, om hvis opvækkelse der fortælles, vendte tilbake til det dennesidige liv. Under forutsætning av disse beretningers historiske troværdighet maa der følgelig være skedd en fuldstændig gjenopbygning av det døde stof, som engang dannet deres legemer. Hvad dette vil si i retning av komplicerthet, er det ikke saa let at gi Dem et indtryk av. Det døde legeme har kun i formen vedlikeholdt nogen likhet med det levende. I virkeligheten er det totalt forandret. Naar døden indtrær, da sker der i alle legemets dele en opløsning av hele den atomistiske sammenhæng og gruppering, som betinger livet. Hvis De tænker Dem at De styrtet et murhus i grus og at De dernæst malte hver enkelt sten til mel, saa vilde det være mindre komplicert av dette mel at bygge op et hus igjen end at rekonstruere Lazarus' legeme. Denne uhyre komplikation tildækkes kun ved legemets bevarede ydre utseende. Men den er tilstede. Og den, som ikke har gjennemtænkt denne komplikation til sine

konsekvenser, har endnu ikke staat ansigt til ansigt med det materielle unders vanskelighet.

Jesus Kristus derimot vendte efter sin død ikke tilbake til dennesidig legemlig liv. La det være med en dulgt sammenhæng mellem det gravlagte legeme og hans aabenbarelsesform som det vil. Et er sikkert: Den aabenbarelsesform Jesus hadde efter sin død har kun navnet tilfælles med det vi ellers kalder for et legeme. Hvad der skedde med Jesus Kristus var en foregripen av det, som efter vor kristne tro skal ske med os alle. Det var en foregripen av det vi kalder de dødes opstandelse og hvorved vi forstaar den ting, at vor aand i et kommende liv skal aabenbare sig gjennem et medium, der har væsentlig samme forhold til aanden som i dette liv vort legeme.

Det materielle under, man skulde søke i spørsmaalet om Jesu opstandelse, ligger i det gravlagte stofs skjæbne. Hvad der er skedd med dette stof fortæller overleveringen os intet om. Den fortæller kun, at graven fandtes tom. Alle yderligere spekulationer over den ting er haapløse.

Om opstandelsen iøvrig er det os meddelt, at Jesus lot sig tilsyne for sine venner efter sin død og at disse hans venner opfattet sin skuen av ham som formidlet ved vanlige sanseindtryk. Jeg tror for min del ikke der har foreligget sansning, men en fra den levende Jesus Kristus utgaaende aandelig paavirkning, som for hans disciples bevissthet fortonet sig som sansning. Dette bevissthetsindtryk har hat en tvingende magt over deres sind, saa de aldrig mere kunde komme i tvil om, at de virkelig hadde set Jesus Kristus som opstanden fra de døde.

Til Jesu Kristi opstandelse knytter der saaledes for mig, naar jeg bortser fra den tomme gravs metafysiske indhold, intet materielt underfuldt. Men vel er det et guddommelig under og et uttryk for Guds villende kraft, naar Jesus Kristus faar lov til at overskride den grænse som aldrig før og aldrig senere er overskredet, den grænse som tegnes ved gravens port. Dette at der skedde en meddelelse fra den som var gaat ind bak dødens forhæng til dem som endnu var paa denne side, dette er slegtens store under, hvorefter den ubevisst har higet. Det var det under som stillet det uendelige savn som skriker os imøte fra alle grave like fra Abels til den sidste nyopkastede grav paa vor egen kirkegaard. Derfor lyder det ogsaa over alle grave: Lovet være Gud, som har gjenfødt os til et levende haap ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

At kunne fastholde troen paa dette Jesu opstandelses under er efter min opfatning hovedpunktet i al kristendom og alt menneskeliv. Den som tror det har derved dypest set vundet livets store seier over død og frygt. Men han vil ikke desto mindre drages ogsaa mod underets øvrige aabenbaringsformer. Og et kristenmenneskes stilling til dette underfulde i tilværelsen vil jeg tilslut forsøke at karakterisere saaledes:

Vi tror det generelle under, at en kjærlig Gud har magt over livet og kan bøie dets veie som vandbække. Vi beder derfor til Gud i al vor nød og kaster al vor sorg paa ham, fordi han har omsorg for os. Og vi ser i vore oplevelser merker av Guds styrende haand. Ikke om hver enkelt oplevelse kan vi netop si at Gud har rørt ved den, der er ogsaa andre magter i livet. Men vi tror at det endelige utfald under enhver omstændighet staar i hans haand, og vi føler at han ofte er os nær. Saa blir den kristnes liv et liv i bøn og i taknemmelighet. Men ogsaa et liv i den høieste spænding. Fordi muligheten av, at vi dog lever paa en illusion, aldrig helt kan tages bort.

Og utadtil begjærer vi ikke at gjøre undere i den forstand, at vi overskrider de normale grænser mellem stoffets og aandens vekselvirkning. Vi bør nøie os med det mere beskedne, som dog er av samme aand: Dette i den inderlige kjærlighets aand at tjene hverandre, gjøre lidelsen mindre og lykken større for hverandre, dette at føle inderlig for hverandre i glæde og i sorg og ta konsekvenserne derav i selvhengivelse. Trænger vi frem i dette, saa nærmer vi os ogsaa mere og mere til de grænser, hvor Jesus Kristus naadde hen.

Man vil dertil indvende, at Jesus selv har sagt, at hans disciple skal gjøre undere. At undere skal følge dem som tror og at de endog skal gjøre større undere end hans. Jesus har visselig sagt det. Og der ligger i dette hans utsagn et bevis paa den uendelige venlighet, hvormed han saa paa sine venner og den tillid han hadde til deres utviklingsmulighet i kjærlighet og selvhengivelse. Med vemod tror jeg vi bør erkjende, at ingen av hans venner har formaadd at svare til det han ventet av dem. At de ikke vil komme til at svare til det. Derfor bør vi heller ikke vente undergjerningen, men i dyp ydmyghet søke det mere beskedne indenfor kjærlighetens verden. Hvis den allikevel maatte komme, saa kommer den ad sin egen vei, naar vor kjærlighet har naadd den spænding, der utløser den.

Lever vi hver for os saaledes dypere og dypere i inderlighet og i enkelhet, da tror jeg vi litt efter litt vil finde utløsning hver for os i Grundtvigs vakre ord:

O vidundertro!
Du slaar over dybet den gyngende bro,
Som isgangen trodser i brusende strand
Fra dødningehjem til de levendes land.
Bo lavere hos os, det huger Dig bedst,
Du høibaarne gjest.

KRISTEN ANDERSEN.

IDÉINDHOLDET I OBSTFELDERS DIGTNING

Replik til redaktør Berggravs karakteristik i For K. og K., april 1918.

«Hans digtnings nerve er ret og slet det sensuelt-erotiske» heter det i nævnte anmeldelse av Obstfelders «Skrifter». I denne opfatning finder redaktøren støtte hos Carl Nærup i hans literaturhistorie. Denne støtte er dog noget vaklende. Nærup fortsætter nemlig efter det citerte: «Men det centrale motiv er det «erotiske» saaledes — «eller rettere, det er kvinden, den jordisk-overjordiske madonna, livsmysteriets eneste fuldkomne inkarnation, den av aanden overskyggede, gudens og menneskets moder». Er dette rigtig, som det vistnok for en væsentlig del er, saa skulde det synes at kuldkaste det første begrep: sensuel erotik. Det er meget mer en platonisk-religiøs forherligelse av kvinden. Obstfelder gjør kvinden til «livets høieste incarnation» (Nærup), ikke for hendes erotiske tiltrækningskraft, men fordi hun er moderen, livets bærer. Om dette tema dreier den livets høisang sig som avslutter En prests dagbok. Og dog kan man slet ikke si, at dette er den boks bærende idé.

Naturligvis findes det erotik i Obstfelders digtning. Ellers vilde han ikke ha været digter. Der er sensuel erotik i en stor del av digtene, de allerfleste skrevet før hans større arbeider. Og i «*Sletten*» og «*Korset*». Tonen er dog anderledes diskret og fin end i de sidste aartiers kjærlighetsromaner. Ogsaa der føler han guds nærhet, ogsaa der er det sjælen han spør efter.

Den deilige novelle *Liv* er helt platonisk. Den unge kvinde i novellen er «med tilbedende inderlighet hævet op i en høiere virkelighet, adlet og lutret i lidelsens ildprøve» (Nærup). Og den unge mand føler sig omgit av hendes rene og fine tanker. Det er som hendes renhet og storhet drar ogsaa ham op mot de evige høider, bort fra verdens urenhet og usselhet. Og da hun er død maa han bort fra byen, «hvor menneskeglæden er en skjøge som fylder

atmosfæren med sin billige parfumes stank». Bort for at gruble over livets gaader, — «thi der er noget, jeg maa ha greie paa!»

Ogsaa *De røde Draaber* handler i meget ringe grad om erotik. Der er to kvinder, den ene er hovedpersonen Odd Bergs forlovede, en varmblodig skjønhet; den anden er uanselig og syk, «men overjordisk ren, gjennemglødet av troens og lidenskabens fanatisme, omskinnet av lidelsens helgenglorie» (Nærup). Og det er hende som har forfatterens sympati. Det er hendes aand som seirer hos Odd, han vender tilslut den anden ryggen: «Dine øine, dem kjendte jeg ikke».

Endnu mindre har *En prests dagbok* med erotik at gjøre. Foruten den nævnte symbolske lovprisning av kvinden som livets bærer, er de ting saagodtsom ikke nævnt i boken. Den er helt igjennem et uttryk for digterens intense søken efter løsning paa livets gaader.

Nei, erotiken er saavist ikke det eneste tema for Obstfelders digtning. Ikke heller det mest benyttede eller det betydningsfuldeste for ham selv. Den kan vistnok synes at være det i den første periode av hans forfatterskap, men ikke i den senere. I de to sidstnævnte verker er den altopslukende interesse rettet mot spørsmaalene om liv og død, tid og evighet om gud og menneskets forhold til det hinsidige. Og disse spørsmaal dukker op allerede i hans tidligste digte, dukker op ret som det er midt i «Sletten»s og «Korset»s erotik. Og av breve til Ellen Key og Andreas Aubert ser vi at idéen til de sidste verker allerede var tat under arbeide da han skrev «Korset». Og sier han «alt hvad jeg skriver vil altid sigte mot det inderste i menneskesindet og menneskeaanden.

Her er selvfølgelig ikke plads til at utrede disse hovedtanker. Den, som læser hans bøker med sympati vil let finde dem. Det er forresten en stor mangel at ikke Obstfelders Efterladte Arbeider blev optat i den sidste samling. Her lærer man allerbedst mennesket Obstfelder at kjende. Her ser vi, hvordan den 21-aarige, yderst tilbakeholdende unge mand i en offentlig artikel (Nylænde 1887) kraftig hevder renhetskravet likeoverfor den unge mand. Vi læser om hans kampe for denne renhet og hvorledes de syntes ham at være ført forgjæves, fordi ingen av de unge mænd han kjendte, havde den samme opfatning. Og enda mer fordi ingen av de unge kvinder syntes at sætte pris paa dette mandens offer.

Her ser man, hvordan han elsker alt som er rent og retfærdig, men man lærer ogsaa at forstaa, hvordan sykelig arv og triste livsforhold har præget hans liv og hans digtning. Det

uklare og patologiske er ikke noget paahæng, det er sprunget ut av hans sygdoms merkede indre og derfor ikke at bebreide ham. Meget mer avtvinger det os ved nærmere kjendskap beundring, at han har kunnet gjøre saavidt sterk motstand mot de nedbrytende kræfter.

Og det som gjør, at mange stiller ham frem som en digter netop for vor tid er hans dype, etisk-religiøse sind, hans kjærlighet til menneskene. Hans medlidenhet med de svake og forurettede, hans hat mot krig og overgrep, som mot jordbunden materialisme og tankeløs livsnydelse.

Her er han mer end de fleste forfattere efter ham i pagt med de bedste kræfter i vor tid, i pagt ogsaa med de alvorlige livsopfatninger som nu finder sine forkjæmpere ogsaa blandt de moderne forfattere.

Derfor har han netop nu noget at si os. Han bør ikke glemmes, hverken helt eller halvt!

Og vi skylder hans minde en retfærdig dom!

CHRISTIAN CLAUSSEN.

Menneskens søn.

Av ***Harald Kidde.***

— Jesus, hvorfor sørger du? —

— Jeg sørger ikke, Gud fader —

— Jesus, du sørger. Hvorfor sørger du? —

— O, Fader . . . —

— Jesus, du kjære, nu er det jo ovre, den lange, tunge korsgang, nu er den jo vandret til ende — du blev jo trofast til det sidste, i fornedrelse og pine — hvorfor glædes du nu ikke i paradis? —

— O, Fader . . —

— Jesus, tal til din Fader —

— Fader, jeg glædes ikke i paradis —

— Glædes ikke i paradis? Glædes ikke i din Faders favn —, din Fader, som græd over dig, da du vandred paa jorden —

— Nei Fader, glædes ikke —

— Men hvorfor dog? Hvad vil du? Jesus, du kære —

— Fader, jeg længes, længes — —

— Længes? Jesus, hvad længes du dog efter? Vandt du ikke over døden til livet, vandt du ikke fra menneskenes stene og nagler, hjem til din Fader, hjem til dit rige? —

— Fader, dette er ikke mit rige —

— Ikke dit rige? —

— Nei, Fader, jorden, jorden er mit rige — —

— Jesus — —

Harald Kidde skrev dette i 1901 (i «Tilskueren»). Det er ikke bare for a mindes denne dype og fine danske forfatter, som høstens sykdomsbrand har revet bort, at vi trykker hans eiendommelige, næsten evangeliske dialog op igjen, men ogsa fordi den i disse tider er som en inkorporation av et budskap, en hilsen som verden og menneskene trænger at finde frem til.

Red.

— Ja, og jeg længes mod dem dernede, mod alle de fædre i Kapernaum og alle de mødre i Nain, mod alle de gravlagte Lazari, mod alle de værkbrudne, blinde, spedalske, mod alle de ensomme, sorgfulde, betrængte, — o, Fader - de kalde paa mig baade dage og nætter, kalde og spørge, hvorfor jeg ikke kommer til dem, spørge og bede . . .

— Ja, Jesus, — men de andre . .?

— Aa jo, Fader, jeg længes mod dem alle, mod alle de sjæle og alle de egne — mod Simon og Judas, mod tolder og farisæer, mod Genezaret sollyse strande og Getsemane skumle lunde! O, Fader, send mig atter derned! Send mig fra Bethlehem til Golgata, send mig fra krybbe til kors! Send mig til menneskene igen! De har mig behov, og jeg har dem behov . . . O, Fader, menneskens søn længes mod mennesker, længes, længes mod jorden! —

NORGES ERSTATNINGSKRAV TIL TYSKLAND

[En tale av Studentersamfundets formand for at motivere et resolutionsforslag[1] fremsatt i Samfundet paa møtet 15. febr. 1919].

I de dage vi nu gjennemlever skal grundvolden for den kommende verden lægges. Den fredskongress som sidder sammen, skal tegne verdens ansigt for en uoverskuelig fremtid. I dens magt ligger det at tegne dette ansigt som den selv vil. Men hele den øvrige verden, den hvis skjæbne skal bestemmes, ser spændt til. Den stirrer efter grundtrækkene i ansigtet som tegnes, angst spør den om billedet skal bli slik som al verden sukker efter det.

Ti forfærdelige tider har verden gjennemlevet. Tider hvor magt og vold, tider hvor umenneskelig begjær, førte an. Hvad under da om denne verden længes efter en ny tid, en tid hvor magten er veket for retten, hvor umenneskeligheten er veket for den dypt menneskelige broderskapsfølelse! Hvad under da, at ikke bare fredskongressens mænd, men den hele verden spør efter *hvorledes grundlaget for den nye verden maa være!* Hvert følende og tænkende menneske vil her ha sit ord med. Hver og en har ret at høres, naar spørsmaalet er om den nye verden skal fødes gjennem ny vold, gjennem ny magtanvendelse, — eller om veien frem til

[1] Resolutionsforslaget, som blev fremsatt av bestyrelsen — under dissens av et styremedlem — hadde følgende ordlyd:

«Det norske Studentersamfund uttaler som sin overbevisning at det norske folk til bedste for en forsonlig fred bør gi avkald paa enhver skadeserstatning for de av de tyske undervandsbaater under krigen sænkede norske skibe. Selv om kravet paa en saadan erstatning er helt berettiget, er det Studentersamfundets opfatning at de henstillinger som fra norsk hold er rettet til fredskonferencens ledende mænd om en forsonlig fred, alene da faar nogen moralsk vegt, naar det norske folk ved at gi avkald paa erstatningskrav selv gaar i spidsen med at vise et forsonlig og idealistisk sindelag. — Man forutsætter at den norske stat paa fuldt tilfredsstillende maate sørger for vore sjøfolk og deres efterlatte.»

Resolutionen blev efter en voldsom debat paa henved 4 timer vedtat med 172 mot 106 stemmer. Red.

den bedre tid gaar gjennem en utfoldelse av det dypest menneskelige i os, gjennem en virkeliggjørelse av *humanitetens* principer. Hvert menneske har krav paa at høres, naar det i menneskehetens og menneskelighetens navn skal avgjøres om de beseirede bør undertrykkes, straffes, knuses, — eller om seierherrens ord bør være *forsonlighetens* tale til den overvundne.

Og det er ikke tvilsomt det svar *menneskene* verden rundt gir paa dette spørsmaal, menneskene som er begyndt at føle at magten er av det onde, menneskene som er begyndt at føle *moralsk:* at det er større at gi end at ta, at det er bedre at lide end selv at øve magt. Derfor er menneskenes svar paa spørsmaalet om grundvolden for den nye tid ganske sikkert dette: ikke straf, ikke ny vold skaper den nye tid. Den skapes alene ved forsonlighet, ved en fred bygget paa broderskapets moralske principer.

* * *

— Det er ikke stort de smaa nationer kan gjøre for at hjælpe til ved frembruddet av den nye tid. Det er ikke stort et land som *Norge* kan gjøre for at sikre grundlaget for den bedre verdensordning som vi alle inderst inde haaper paa. Men *ett* kan vi ialfald gjøre. Vi kan vise at vi selv vil forsonlighet. — Vort land har lidt mer end de fleste andre neutrale under krigen. Forsonlighet kan derfor netop vi vise derved at vi selv gir avkald paa ethvert krav til dem der har krænket os. Hvis vi annullerer enhver «regning» vi maatte ha, da viser vi verden hvorhen vi mener den bør gaa, idet vi viser at *viljen til forsonlighet er mer end ord.*

Der har fra flere hold i vort land — bl. a. fra rikets biskoper — været rettet henvendelse til fredskongressens mænd om en forsonlig fred paa humanitetens grund. Hvor rigtig henvendelserne end kan være, — jeg tror de savner den tilstrækkelige moralske vegt. Om de end er uttryk for den helt rigtige følelse av at hele menneskeheten bør være med naar det gjælder grundlæggelsen av den nye tid, og at den nye tids grundvold maa være humanitet og forsonlighet, — saa lider dog alle disse oprop av den svaghet, at det kan se ut som om de fordrer av *andre* forsonlighet og offervilje uten selv *samtidig* at vise denne i gjerning. Ti hvad vilde det vel nytte om man rækker den ene haand frem til forsonlighet, hvis man med den anden vil rive bytte til sig!

Dog tror jeg ikke at de herrer som har fremmet disse henvendelser, har ment det saa. De vil sikkert være enige med den

resolution bestyrelsen fremmer iaften. Thi alene da er der jo konsekvens i henvendelserne, ja alene da har man overhodet ret til at komme med en henvendelse om forsonlig fred, naar man selv er forsonlig stemt og vil vise denne forsonlighet i handling. Alene da har forsonlighetskravet den rette moralske vegt, naar det er forbundet med *offer*. — Netop derfor er det Norge bør gi avkald paa erstatningskrav til Tyskland — forat det derved kan vise at det virkelig *vil* forsonlighet. Ti da viser det gjennem handling at det vil være med paa at grunde den nye verden paa høiere moralske principer.

* * *

— Men hvad har da vi i *Studentersamfundet* med dette at gjøre? Er ikke dette en sak som alene gjælder dem i vort land som virkelig har lidt under krigen? Er det ikke en for billig sak for os studenter at tale om forsonlighet, vi som intet har at tilgi? Lad sjømandsstanden avgjøre erstatningsspørsmaalet!

— — Jeg mener *dog* at ogsaa vi kan uttale os om dette spørsmaal. Det er dog en sak som gjælder hele vort land, dets forhold til den tid som kommer. Og dernæst — det gjælder jo moralske *principspørsmaal*, spørsmaal som har avgjørende betydning for den nye tids dannelse. Hvem skulde da være med at uttale sig, om ikke vi studenter! Menneskeheten længter efter en retfærdig og human fred. Oprop har været sendt ut om forsonlighet. Da har ogsaa vi lov til at uttale os, peke paa inkonsekvenser, og si hvad vi mener kan tjene til at gi en liten neutral stats optræden den rette moralske vegt.

Men vil da en resolution fra os studenter om dette ha nogen *praktisk betydning?* Vil vore statsmagter ta nogetsomhelst hensyn til en saadan uttalelse? Er ikke det hele blot et slag i luften, en idealistisk drøm, et smukt fyrverkeri, hvorved vi muligens skaper litt sensation, men forøvrig gjør os latterlige hvis vi tror det kan faa nogen praktisk betydning? — Ganske visst — vore statsmagter vil neppe ta det ringeste hensyn til en isoleret uttalelse fra Studentersamfundet. *Men* — det er noget andet vi kan opnaa ved resolutionen. Ønsket om en forsonlig fred er levende blandt en stor del av vort folk. Og samtidig er der hos mange en sterk følelse av at enhver tale om forsonlighet dog kun er tomme ord saalænge vi ikke selv er villig til at vise den praktisk paa det eneste punkt vi kan det. Vide kredse av vort folk er derfor sik-

kert enig i det standpunkt vor resolution gir uttryk for. De vil derfor med glæde hilse dens vedtagelse, og selv slutte sig til den. Er spørsmaalet først bragt paa bane i den offentlige diskussion, saa vil andre kunne ta det op og føre det videre. — Med ett ord: Studentersamfundets vedtagelse av resolutionen kan vække en motion, bli utgangspunktet for en bevægelse, der vokser sig saa sterk, at statsmagterne maa ta hensyn til den.

* * *

— Men vor *sjømandsstand* da? Har ikke den et billig krav paa erstatning for hvad den har lidt, — og har vi overhodet nogen ret til at forholde den det? — Ingenlunde negter vi at vor sjømandsstand har lidt mest i denne tid, — ingenlunde vil vi søke at hindre at den ogsaa faar en helt tilfredsstillende erstatning. — ***Men*** — vi mener at denne erstatning skulde vort land selv kunne magte at gi. Hver enkelt av os skulde derved bli med at bære offeret til den. Og vi selv skulde sikkert alle vinde uhyre paa det — moralsk seet. Ti den høieste moral er ikke de gamle jøders, den som kræver «øie for øie, tand for tand». Den høieste moral er den menneskelighetens moral, som er stor nok til at kunne hæve sig over al gjengjældelse, stor nok til at forstaa og tilgi.

Og forøvrig tror jeg ikke at selv Tysklands værste fiender behøver at ønske mer lidelse over Tyskland, eller mer straf — om det har forsyndet sig. Begivenheterne selv har bragt det tyske folk en saa grænseløs elendighet at vi nordmænd ikke skulde tro at det i retfærdighetens navn skulde være nødvendig at øke dets byrder ved at vi kræver like for like og regner de krigsforliste sjøfolks liv ut i saa og saa mange kroner.

* * *

— Men ingen skal heller kunne si at det resolutionsforslag vi fremsætter er et utslag av *tyskvenlighet*, et forsøk paa at forsvare U-baatskrigen. — Disse spørsmaal har overhodet *intet* med diskussionen om denne resolution at gjøre. De som er tyskvenlige og som saadanne kunde være tilbøielige til at ville forstaa U-baatskrigen ut fra tyske synspunkter og kunde finde erstatningskravets berettigelse overhovedet disputabelt, de kunde snarere ha vanskelig for at gaa med paa denne resolution som forutsætter *retten* til at kræve Tyskland til regnskap. De som har kunnet fastholde troen

paa ententemagternes humane principer, de maatte tvertom med desto større glæde kunne slaa et slag for disse principers virkeliggjørelse. — *Men* — lad os hæve os over disse stridsspørsmaal nu! Har vi tidligere med brændende sind forsvaret vore motsatte sympatier og antipatier, saa lad os nu forenes om det som er større! Lad os nu tænke og handle som *mennesker*, lad os søke paa den fælles platform som den foreslaatte resolution byr, at slaa et slag for menneskelighetens idé!

— Mine damer og herrer! Det har længe været sagt at Studentersamfundet ligger nede, dets tale høres ikke længer, man lægger ikke vegt paa dets beslutninger. Vi føler ogsaa selv ofte at det er gaat tilbake med os. — Men lad os da paa dette punkt vise *vort ansigt*, vor idealisme, vor tro paa de høiere principer trods alt. Vi er ikke *sentimentale* eller *dumme* om vi gjør det — slik som et av vore dagblade har fundet det for godt at karakterisere det hele. Men vi viser os som dem der har tro paa en ny bedre tid, vi viser os som dem der vil være med paa at skape denne nye tid. Saa kan de andre høre paa os om de vil eller ikke. Det gjør litet fra eller til. Det væsentligste er at vi har talt, at vi kan staa med rake rygger og aapne blik.

KR. SCHJELDERUP.

LITTERATUR

Gerhard Gran.

Henrik Ibsen, Liv og verker av *Gerhard Gran*. Aschehoug & Co.

Anmeldt av *Hans Ording*.

Boken mangler ethvert forord, og man faar saaledes intet vite om hvorledes den er blit til eller hvilken læsekreds den vender sig til. Man vil imidlertid gjætte paa at den er blit til som populære forelæsninger for den saakaldte dannede almenhet. Og inden denne vil den ganske sikkert finde en taknemlig læsekreds. Dette verk om Ibsen er letlæst og underholdende, skrevet i et let flytende sprog, som vistnok ikke pretenterer nogen kunstnerisk eiendommelighet. Stoffet er godt irettelagt med passende islæt av milieuskildring og av anekdoter og et saapas utførlig referat av de forskjellige dramaer at man selv uten forhaandskjendskap til dem vil kunne komme igjennem boken uten at ha dem ved haanden. Dette verk i to bind om Ibsen vil saaledes passe godt som en indførelse i Ibsen og bør f. eks. ikke mangle

i folkebiblioteker og seminarbiblioteker.

For Ibsen-kjendere og dem som ønsker en grundigere bearbeidelse av stoffet vil boken imidlertid neppe kunne virke tilfredsstillende. Hvad man kanske først og fremst kunde ønsket i en norsk fremstilling var et fyldig billede av Ibsens personlighet og en behandling av det problem som den indeslutter i sig. Men det faar man ikke. Det stof som er samlet til belysning er ikke rikt — endog ikke i forhold til det som allerede foreligger. Man aner bak den anekdotemæssige fremstilling en tragedie, som man føler maa ha dimensioner og som en grundig undersøkelse maatte kunne bringe for dagen. Gerhard Gran anser det f. eks. for at være en mangel at enkelte har forbigaat det religiøse problem hos Ibsen, men han gir i virkeligheten meget litet til forstaaelse av dette problem. Under gjennemgaaelsen av Brand finder vi en orientering i tilknytning til Kierkegaards stadier, en berøring av det overordentlig interessante problem om forholdet mellem det æstetiske og etiske hos Ibsen. Og det heter her kort og godt at Ibsen med Brand bevæger sig fra Kierkegaards første stadium til det andet — fra det æstetiske til det etiske. Senere heter det at Ibsen aldrig kom ind i det tredie stadium — det religiøse. Denne orientering er imidlertid — hvis man tar saken grundig — vildledende. For det første er Kierkegaards æstetiske stadium et andet end Ibsens. Begrepet æstetik har hos disse to en helt forskjellig valeur. For det andet har Ibsen ikke gjennemgaat disse stadier paa den maate at der hos ham blir et enten—eller. Dersom Brand var blit grundigere behandlet, vilde man let kunnet se at det rent etiske synspunkt — som Gran hævder — er gjennemvævet av det æstetiske i Gerds skikkelse, som forf. overhodet ikke behandler, og at iskirkens æstetiske kulde endnu ligger Brand i blodet. Men naar nu forf. efter A. Dresdners eksempel hævder at Brand (og Peer Gynt) betegner indledningen til Ibsens senere produktion, saa blir det klart at det æstetiske hos Ibsen ikke nogensinde blir et tilbakelagt stadium, men meget mere har magten, selvom han paa sin maate fører kamp mot det som f. eks. i Hedda Gabler.

Naar forf. sier at Ibsen aldrig kom ind i Kierkegaards tredie stadium, saa motsier han egentlig sig selv under behandlingen av Keiser og Gallilæer, hvor han sikkert med rette hævder at Ibsen er personlig interesseret i kampen mellem Keiser og Gallilæer. Ja, skulde der være personlig oplevelse i Julians merkelige ord: «Den, som engang har været under ham — jeg tror aldrig han kommer helt løs,» da kunde man ha ret til at formode at Ibsen selv aldrig blev færdig med religionen.

Man kunde ventet at naar først det religiøse problem hos Ibsen var følt, da maatte ogsaa forf. i Peer Gynt søke nogen forklaring. Men Peer Gynt er i det hele temmelig stedmoderlig behandlet. Stykkets hovedtanke — at være sig selv — gaar forf. ikke nærmere ind paa, skjønt den av andre har været studeret med større og mindre held. Og merkelig nok sløifer forf. i sin gjennemgaaelse av slutningsreplikkene de ord som kan sies at indeholde den religiøse forklaring av Per Gynts redning. Jeg tænker paa replikken: «Ti, det er gjøglende ord, til gutten derinde er selv du mor.» — «Det er jeg ja, men

hvem er hans fader? Det er han som paa moderens bøn forlader.» Her er kanske det eneste sted hvor vi hos Ibsen møter en positiv religiøs løsning gjennem anger og tilgivelse. Og det bør være forbi med den fortolkning, som lar «Peer Gynt ende i et par kvindearmer» som det engang har været uttrykt.

Men kan saaledes det religiøse paa en maate snarest ansees som Ibsens første stadium, saa blir hele orienteringen om Kierkegaards stadier ikke stort andet end en aandrighet og man maa meget mere spørre: Hvor er der blit av Ibsens religion, som dog engang var der?

Uten at ville indlate mig paa nogen utredning vil jeg dog peke paa at naar forf. ingen forklaring kan gi, saa synes det at hænge sammen med at han savner øie for den mystiske side hos Ibsen. Dette kommer klart frem i hans gjennemgaaelse av Keiser og Galilæer, hvor han er altfor ivrig til at opspore kilderne til mystikken og mener at de er overtat temmelig slavisk, skjønt han nok forstaar at tankeutviklingen har sammenhæng med visse filosofiske ideer som behersket Ibsen paa den tid. Men han har ikke git sig tid til at leve sig ind i mystikkens sprog hos Ibsen som har en til sine tider betagende egte klang. Det er da ingen tilfældighet at Julian efter sin dvælen ved korsets og kundskapens træ søker ind i mystikken, og han kan overhodet ikke forstaaes, dersom man ikke formaar i ham at se mystikeren. Derfor er det for letvindt av forf. at spørre J. P. Jakobsen tilraads om en bedømmelse av Keiser og Gallilæer efter et brev som er skrevet efter den første gjennemlæsning.

I bokens anden del stilles nutidsdramaerne under synspunktet: Individet kontra samfundet. Det skal nu være problemet fra Brand, som der kommer igjen i ny form. Og dette synspunkt er vel egentlig selvfølgelig. Men hverken Ibsens syn paa individet eller paa samfundet er synderlig utredet. Dette hænger nok sammen med en paa sit vis velgjørende realistisk sans hos forf., som ikke paa noget punkt vil si mere end han kan staa ved, men det vidner ogsaa om svigtende evne til at trænge ind i stoffet og avvinde det nye synspunkter. Ofte synes forf. fornøid med at finde den ytre foranledning til et stykke eller den nærmestliggende ideassociation uten synderlig at ville ta fat paa stykkets indre rikdom. La os se litt paa Vildanden. Vildanden følger efter En Folkefiende, og nu finder forf. sammenhængen: «Er der egentlig nogen mening i at plage kjøterne med den evige sandhetsforkyndelse? De hører jo saa likevel ikke paa det, men lukker sig inde i sin befæstning av løgne, hvor de er og blir uangripelige. Og selv om det er mulig at forurolige dem, hvad opnaar de ved det? Blir de lykkeligere, blir de bedre, blir de anderledes? — Her er den ytre ideassociation klar nok, men den er antagelig for klar til at være rigtig. At Ibsen i Vildanden skulde kalde sig selv til regnskap for sin sandhetsforkyndelse i En Folkefiende høres litet trolig ut. Ja selvom man vilde søke længer tilbake til Gjengangere eller Et Dukkehjem eller Samfundets Støtter, blir det ikke let at finde en direkte forbindelse. Man kunde med likestor ret si som Dresdner at Gregers Werle er et slags karrikatur av Brand. Vildanden er intet samfundsdrama, og

det er ikke «kjøterne» sandhetskravet vender sig mot der. Livsløgnen i Vildanden er ikke samfundsløgnen, som Ibsen før har bekjæmpet. Men Vildanden betegner en inderliggjørelse av selve det moralske problem. Forf. vet nok at Vildanden betegner noget nyt i Ibsens produktion paa grund av symbolismen, men det nye som ligger i inderliggjørelsen av sandhetsproblemet, er gaat ham forbi. Denne inderliggjørelse kunde uttrykkes saaledes, at sandhetskravet før stilledes overfor samfundsløgnen, men nu overfor livsløgnen. Og fordi situationen inderliggjøres, idet livsløgnens forhistorie uavladelig formildende stilles for øie i symbolet av den vingeskutte fugl, blir sandhetsapostelen bragt under ildprøven, som han da ikke bestaar. Hedvig er jo dog ogsaa en vildand, som er blit trukket med ind i den fælles Ekdahlske livsløgn, men hun behandles med en fin forstaaelsesfuld medlidenhet. Mot samfundet kan man nok tordne, men naar man kommer ind i et av de mange hjem og ser livsløgnens sammenhæng med livets tilskikkelser, da blir det vanskeligere at dømme. Og dommen vil næsten altid vende sig mot den som dømmer.

Det heter i bokens slutning som en prøve paa Ibsens storhet, at man kan læse en bok og betages av den, men naar man læser den mange aar efter, saa synes man det er en ny bok man læser; der aapner sig en ny verden, som vi bare skimtet konturen av ved den første tilegnelse. Disse ord er sikkert i og for sig sande, og man kan bare ønske at Ibsenforskningen hos os maa bli istand til at realisere dem.

Norsk aandsliv i hundrede aar I—II ved *Gerhard Gran*. (Aschehoug).

Anmeldt av *Didrik Arup Seip*.

Professor Gerhard Gran har samlet en del foredrag og artikler under titelen Norsk aandsliv i hundrede aar I—II. Det er Grans beste egenskaper som foredragsholder som kommer frem i disse samlinger. Detaljene overskygger aldri helhetsbilledet, men gjør det tydeligere. Den klare og spirituelle form holder tilhøreren i ånde og underholder samtidig som den krever medarbeiderskap. De enkelte foredrag og avhandlinger gjør alle sammen viktige bidrag til forståelsen av norsk åndsliv i de siste hundre år. Med største interesse leser man stykkerne om Wergeland og Bjørnson. I «Bjørnsons religiøse krise» bygger Gran paa utrykte interessante brev fra Bjørnson. Gran viser at den religiøse krise måtte komme i Bjørnsons liv. «Bjørnson var både før og efter krisen, hvad man nu kalder pragmatist.» Denne viktige tid i Bjørnsons liv trenger mer belysning enn Gran har kunnet gi med de kilder som nu er kjent. Men gjennem Grans avhandling ser vi utviklingen i store trekk, vi hører dønnet av sammenstøtene mellem Bjørnson og hans gamle venner; vi forstår at Gran har rett når han sier at krisen ikke betegnet et «gjennembrud» hos Bjørnson, selv om den betegnet et «brud» med gamle meninger og et «gjennembrud» av nye (Gran: «der var sprunget nye livskilder i hans sjæl»). I forbindelse med omtalen av denne Bjørnsonartikkel kan vi nevne at Gran for et par år siden ga ut en grei liten bok på snaue 100 sider om Bjørnson (i serien «Mennesker», Schønbergske forlag). Her får vi Grans helhets-

syn på Bjørnson; vi får se Bjørnson i «digt og død».

De fleste av avhandlingene i Grans to samlinger har været offentliggjort før. men på forskjellige og ofte vanskelig tilgjengelige steder. Det er en fordel å få dem samlet, ikke bare fordi de derved er lettere tilgjengelige, men også fordi de hører sammen.

Det viser Grans evne til å skrive for et større publikum at første samling har måttet komme ut i to oplag, en skjebne som sjelden blir den slags bøker til del.

Ifjor feiret Gran sin 60-års fødselsdag. Til den dag offentliggjorde en del venner og elever et statelig festskrift med forskjellige avhandlinger til belysning av nordisk literatur og åndsliv. Dette festskrift er et vidnesbyrd om Grans stilling blant det snevrere publikum, literaturhistorikerne. Og et vidnesbyrd om hans stilling som lærer. Det er en hel flokk av hans elever ved Universitetet som har gitt bidrag til det. Det vender sig ikke som Grans ovennevnte bøker til et større publikum, men alle med literaturhistoriske interesser vil lese det med utbytte.

Henrik Ibsen som nordmand og europæer av *Albert Dresdner*.

Anmeldt av *Hans Ording*.

Denne bok utkom paa tysk i 1907. Med enkelte ændringer har forf. nu utgit den paa norsk, og han gjør sikkert ret i at anta at den vil bli mottat med interesse i Norge, likesom alt før nordiske Ibsenforskere har tat hensyn til den.

I en sammentrængt, klar form søker forf. at forklare Ibsens digtning som en vekst fra det nationalt bundne til det europæiske. Herunder gir han en interessant karakteristik av Ibsen som digterpersonlighet og nogen for nordmænd meget interessante streiflys over norsk folkeeiendomlighet, selvom hans syn undertigen maa vække motsigelse og undertiden sagtens likefrem er urigtig.

At Ibsens digtning til en begyndelse er sterkt nationalt betinget, er jo intet nyt. Men naar forf. hævder at Norge paa Ibsens tid bare hadde løs sammenhæng med Europas kultur, saa kunde han sikkert hat godt av at lære noget av Gerhard Gran om Ibsens aandelige milieu, som i høi grad var europæisk. Avstanden mellem det nationale og det europæiske hos Ibsen forkortes jo ogsaa betydelig, aaar man — som forf. gjør — allerede i hans første digtning finder ideerne til alle hans senere verker.

Det er naturligvis altfor skematisk at se Brand og Per Gynt som programskrifter for den senere produktion. Men gjør man det, da vil man ogsaa maatte henregne disse verker til den «europæiske» produktion, noget som disse verkers suksess paa den europæiske scene taler et ord om.

Det specifik nationale har forf. dels fundot i det kritiske som i Norge er utartet til en art kritiksyke, og som hos Ibsen betinger noget koldt og kjærlighetsløst som hindrer ham i at gi en positiv løsning av livsproblemerne. «Der gives i Norge en særskilt kritiksyke av nationalt præg, som næres ved den almindelige tilbøilighet til overdreven selviagttagelse, selvanalyse og selvkritik, og hvis væsen jeg ser deri at kritikken blir behandlet som sit eget formaal». «Nordmændene har hittil altid mer eller mindre været tilskuere til begivenhetene paa den europæiske kultur-

scene, — og denne rolle har — som jeg tror — mægtig opelsket den norske kriticisme, en kriticisme som jeg kunde ligne med et uansvarlig partis opposition i det parlamentariske liv.» Denne kriticisme skal nu hænge sammen med den norske rationalisme, som i sin ubøielige sandhetsstræben former kravet: alt eller intet! Men dette moralske krav hænger sammen med noget andet specifik norsk. Forf. mener nemlig at Norge ikke har faat del i reformationens moralske befrielse. Den norske folkeaand er blit stikkende i en moralisme, som hos Ibsen gir sig utslag i Brand og i Keiser og Galilæer. Heri har forf. sikkert set rigtig: Et kristenmenneskes frihet betegner et høit stade, et ideal hvor ingen naar helt op — forsaavidt er det ikke specifik norsk at staa tilbake her. Men den strenge norske pietisme gir hos Ibsen et relief for konflikten mellem ideal og virkelighet, som er temmelig enestaaende i litteraturen. At Ibsen har fattet denne konflikt saa dypt og strengt betinger hans storhet som digter — ikke bare som forf. mener i de tidligere arbeider, men overhodet. Men naar forf. mener at denne norske moralisme har sin rot i det norske prestevælde, da viser han et hul i sin viden. Det er det ikke nødvendig at paavise nærmere for nordmænd.

Ut fra moralismens tryk kan der da tænkes flere utveier for subjektivismen — dels gjennem kjærligheten, som er sterkere end loven og sterkere end friheten og dels gjennem den frie menneskevilje, den uovervindelig sterkes vilje. Imidlertid har Ibsen ikke formaaet her at bringe den befriende løsning. Konflikten snører sig med tiden endda mere sammen til en uløselig knute. Ganske vist viser forf. interessant, hvorledes Vildanden kriticerer den moralske sandhetsfanatiker. Gregers Werle er et slags karrikatur av Brand. Men han blir ikke overvundet. Ganske vist faar den uindskrænkede subjektivismen dødsstøtet i Hedda Gabler og Bygmester Solnes, hvor dens konsekvens viser sig klart at være tilintetgjørelsen. Men den positive løsning i kjærligheten faar aldrig befriende magt, selvom den glimtvis er fremme. Denne mangel hos Ibsen henfører forf. til en mangel paa menneskekjærlighet.

Bokens sidste del vilde antagelig faat en anden form efter de sidste begivenheter i Tyskland, og jeg tror man gjør forf. en tjeneste ved at bortse fra dette ræsonnement fra det gamle Tyskland.

Nogen prækener. *Din Själ* av *J. A. Eklund.* Stockholm. Sv. Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag. 1918.

Biskop *J. A. Eklund* er en fremragende prædikant. Jeg vil gjerne henlede opmerksomheten paa hans prækensamlinger «*Kyrkans År* — I. II. III. Den lille præken, «*Din Själ*», som nylig er utgit er kanske ikke just noget typisk eksempel paa den magt, biskoppen som vanlig har i sine prækener. Men den er from og fri og vil av mange læses med megen glæde.

Marcus Gjessing.

Brev og manuskripter kan sendes til tidsskriftets redaktionssekretær ***Arne Fjellbu,*** *adr. Nordstrandshøiden.*